

สันคโลก - สุโขทัย - อโยธยา
Sanghalok - Sukhothai -
Ayutthaya and Asia

สยามพาณิชย์

"SIAM COMMERCE"

ESSAY ON TRADE AND COMMERCE OF ANCIENT SIAM

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ
Charnvit Kasetsiri

สยามพาณิชย์

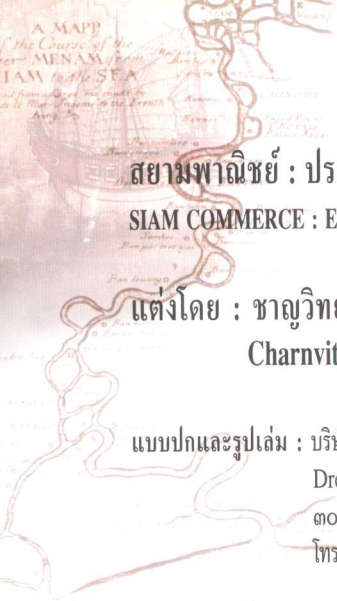
“SIAM COMMERCE”

ประวัติการค้า-พาณิชย์ ภาครัฐของไทยสมัยโบราณ
ESSAY ON TRADE AND COMMERCE OF ANCIENT SIAM

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ
Charnvit Kasetsiri

จัดพิมพ์โดย

สยามพาณิชย์ : ประวัติการค้า-พาณิชย์ ภาครัฐของไทยสมัยโบราณ
SIAM COMMERCE : ESSAY ON TRADE AND COMMERCE OF ANCIENT SIAM

แต่งโดย : ชาญวิทย์ เกษตรศิริ
Charnvit Kasetsiri

แบบปกและรูปเล่ม : บริษัท ดรีม แคชเชอร์ กราฟิกส์ จำกัด
Dream Catcher Graphic Co.,Ltd.
๓๐/๗๗ ถนนพุทธมณฑลสาย ๒ บางแค กรุงเทพฯ ๑๐๑๖๐
โทร. ๐-๒๔๕๕-๓๙๙๕

พิมพ์เผยแพร่ครั้งแรก : หนังสือ ๘๐ ปี กระทรวงพาณิชย์ วันที่ ๒๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๔๓
พิมพ์เผยแพร่ครั้งที่ ๒ : หนังสือศิลปวัฒนธรรม ฉบับที่ ๑๑ เดือน กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๔ (ตอนที่ ๑)
หนังสือศิลปวัฒนธรรม ฉบับที่ ๑๒ เดือน ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๔ (ตอนที่ ๒)

พิมพ์รวมเล่มครั้งแรก : พฤศจิกายน ๒๕๔๔

จำนวนพิมพ์ : ๑,๐๐๐ เล่ม

ราคา : ๑๑๐ บาท

จัดพิมพ์โดย : มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย

๑๘๖/๑ หมู่ ๑ ถนนทางรถไฟเก่า ต. สำโรงใต้

อ. พระประแดง จ. สมุทรปราการ ๑๐๑๓๐

โทร : ๐-๒๓๘๖-๑๔๕๕ โทรสาร : ๐-๒๓๘๖-๑๔๙๑

: โครงการอาณานิคมศึกษา ๕ ภูมิภาค (อบศ ๕)

ชั้น ๘ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร ๒๐ ถนนบรมราชชนนี

คลองสาม กรุงเทพฯ ๑๐๑๗๐

โทร : ๐-๒๘๘๐-๙๒๑๓-๔ โทรสาร : ๐-๒๘๘๐-๙๒๑๔

มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย (Toyota Thailand Foundation - TTF)

ก่อตั้งขึ้นในเดือนตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๓๕ ในโอกาสที่บริษัท โตโยต้า มอเตอร์ ประเทศไทย จำกัด ดำเนินงานมาครบรอบ ๓๐ ปี ด้วยทุนจดทะเบียนเริ่มแรกจำนวน ๓๐ ล้านบาท ซึ่งมูลนิธิ ได้นำดอกผลมาดำเนินกิจกรรมภายใต้วัตถุประสงค์ เพื่อส่งเสริมการศึกษา พัฒนาคุณภาพชีวิต และสิ่งแวดล้อม ทั้งกิจกรรมสาธารณประโยชน์อื่นๆ โดยร่วมมือกับผู้ทรงคุณวุฒิ จากหน่วยราชการ องค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรสาธารณกุศล ต่างๆ

ในปัจจุบัน มูลนิธิ มีทุนจดทะเบียนรวมทั้งสิ้น ๒๕๐ ล้านบาท โดยกิจกรรมต่างๆ ของมูลนิธิ ได้ดำเนินมาอย่างต่อเนื่องและขยายขอบเขตอย่างกว้างขวาง ด้วยความตระหนักว่า ชุมชนและสังคมที่เข้มแข็ง ย่อมอยู่บนรากฐานที่มั่นคงของการศึกษาและคุณภาพชีวิตที่ดี ซึ่งจำเป็นต้องดำเนินควบคู่ไปพร้อมกับการพัฒนาในด้านอื่นๆ ดังนั้นตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทยจึงยังคงมุ่งมั่นที่จะเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสร้างสังคมที่ดี เข้มแข็ง และสันติ เพื่อให้สังคมไทยเป็นสังคมที่เจริญรุ่งเรืองอย่างแท้จริง

คณะกรรมการมูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย

๑. พลตำรวจเอก เกา สารสิน	ประธานมูลนิธิ
๒. มร.เรียวอิจิ ซาซากิ	รองประธานมูลนิธิ
๓. ดร.เสนาะ อุนากุล	กรรมการ
๔. ดร.พิสิฏฐ ภัคเกษม	กรรมการ
๕. ดร.เจตน์ สุจริตกุล	กรรมการ
๖. ดร.ชาลวิทย์ เกษตรศิริ	กรรมการ
๗. รศ.ดร.รัชชัย สุมิตร	กรรมการ
๘. รศ.ดร.นิรศ ชัยสุตร	กรรมการ
๙. นายวิบูลชัย ฦ ระนอง	กรรมการ
๑๐. มร.โยชิโนริ โอโมริ	กรรมการ
๑๑. นายประมนต์ สุธีวงศ์	กรรมการ
๑๒. นายนิพนธ์ ไชยธีรภิญโญ	กรรมการ
๑๓. มร.มาซากิ นะคัทซึกาวะ	กรรมการและเหรัญญิก
๑๔. นายมิ่งขวัญ แสงสุวรรณ	กรรมการและเลขานุการ

คณะกรรมการบริหาร มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย

๑. นายประมนต์ สุธีวงศ์	ประธานคณะกรรมการ
๒. มร.เรียวอิจิ ซาซากิ	กรรมการผู้จัดการใหญ่
๓. มร.มาซากิ นะคัทซึกาวะ	รองกรรมการผู้จัดการใหญ่
๔. นายนิพนธ์ ไชยธีรภิญโญ	รองกรรมการผู้จัดการใหญ่
๕. นายมิ่งขวัญ แสงสุวรรณ	ผู้ช่วยกรรมการผู้จัดการใหญ่
๖. นายสุทธิ จันทรวีเมธี	ผู้ช่วยกรรมการผู้จัดการใหญ่
๗. นางจิตติมา คงจำเนียร	รองผู้อำนวยการ ฝ่ายประชาสัมพันธ์ และกิจกรรรมสังคม
เลขานุการคณะกรรมการบริหาร	

กิจกรรมของมูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย พ.ศ. ๒๕๓๖-๒๕๔๔

โครงการต่อเนื่อง

- สนับสนุนโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ
- โครงการห้องเรียนมาตรฐาน
- โครงการหนังสือมือสอง
- โครงการหนังสือห้องสมุด โรงเรียนชั้นประถม
- โครงการรางวัลมูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย
(Toyota Thailand Foundation Award - TTF Award)
- โครงการอยุธยากับเอเชีย
- โครงการต้นน้ำ-ต้นชีวิต
- โครงการกองทุนหมุนเวียนเพื่อนักเรียนพยาบาลในเขต ๘ จังหวัดภาคเหนือ
- โครงการอาหารกลางวัน “หนูรักผักสีเขียว” เพื่อพัฒนา การจัดอาหารกลางวันในโรงเรียนอย่างยั่งยืน และแก้ไขปัญหา การขาดสารอาหารที่จำเป็นต่อพัฒนาการของเด็กวัยเรียน
- ก่อตั้งและสนับสนุนทุนศูนย์วิจัยสิ่งแวดล้อม ณ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

โครงการและกิจกรรมพิเศษ ร่วมกับองค์กรต่างๆ

- โครงการพ่อแม่อุปถัมภ์ มูลนิธิหมอเสม พริ้งพวงแก้ว
- โครงการบ้านตะวันใหม่ มูลนิธิป้องกันและปราบปรามยาเสพติด
- โครงการส่งเสริมทางเลือก แรงงานคืนถิ่น มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก
- ทุนการศึกษาและฝึกอาชีพสำหรับผู้ต้องขัง กรมราชทัณฑ์
- ทุนการศึกษา “เพื่อนักศึกษายากจน ในเขตเมือง” มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ทุนการศึกษาวิศวกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีนานาชาติ สิริินธร
- ทุนการศึกษาปริญญาโท วิศวกรรมศาสตร์การจราจร คณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คำแถลง โครงการอาณานิคมศึกษา ๕ ภูมิภาค (อบศ ๕)

โครงการอาณานิคมศึกษา ๕ ภูมิภาค (อบศ ๕) เป็นโครงการได้รับทุนอุดหนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุน การวิจัย (สกว.) ภารกิจของโครงการนี้คือ การสนับสนุนการวิจัย และพัฒนาความรู้ทางด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ตลอดจนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องกับ ๕ ภูมิภาค ของโลก คือ เอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้ เอเชียใต้ ตะวันออกกลาง แอฟริกา และลาตินอเมริกา โดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้

๑. ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการศึกษาค้นคว้า และศึกษาวิจัยองค์ความรู้ของภูมิภาคทั้ง ๕ และปฏิสัมพันธ์ระหว่างภูมิภาค ในมิติด้านเศรษฐกิจการเมือง สังคม วัฒนธรรม ภาษา วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

๒. ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการแปลหนังสือ และตำรามาตรฐาน ตลอดจนผลงานวรรณกรรมคลาสสิกจากภาษาต่างๆ ใน ๕ ภูมิภาคเป็นภาษาไทย

๓. ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการคัดสรรงานศึกษาประเภทต่างๆ (รายงานผลการวิจัย) ตลอดจน ผลงานแต่ง ผลงานแปล ที่ไม่เคยจัดพิมพ์/จัดพิมพ์มาแล้ว มาดำเนินการเพื่อจัดพิมพ์เผยแพร่

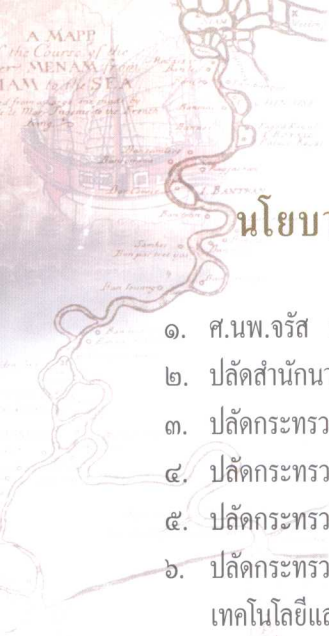
๔. ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการเผยแพร่ผลงาน ในข้อ ๑,

๒, ๓ ในรูปสิ่งตีพิมพ์ วิดีทัศน์ ซีดีรอม เพื่อเป็นการสร้าง ฐานความรู้ ฐานข้อมูล และสารสนเทศ ด้านอาณานิคมศึกษา ๕ ภูมิภาค ให้แก่สังคมไทย

๕. ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการอบรมและ พัฒนาบุคลากร โดยการสร้างแผนเผยแพร่เชิงรุก เพื่อกระตุ้นความสนใจใน องค์ความรู้เกี่ยวกับ ๕ ภูมิภาค ในกลุ่มนักเรียน นักศึกษา ครู อาจารย์ นักวิชาการ ข้าราชการ นักการเมือง นักธุรกิจ สื่อมวลชน และประชาชนทั่วไปในรูปการจัดสัมมนา อภิปราย อบรม และ ประชุมเชิงปฏิบัติการ ฯลฯ และสนับสนุนนักวิชาการรุ่นใหม่ ให้มีความรู้ด้านภาษาของภูมิภาคหรือประเทศใน ๕ ภูมิภาค โดยการให้ทุนสนับสนุนการเรียนภาษานั้นๆ ของประเทศ/ภูมิภาค ข้างต้น ตลอดจนให้ทุนสนับสนุนการทำวิทยานิพนธ์ในหลักสูตร ระดับปริญญาโทและปริญญาเอกในหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับ อาณา นิคมศึกษา ๕ ภูมิภาค

๖. ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการสร้างเครือข่าย (network- ing) ในหมู่นักวิชาการ และองค์กรด้านอาณานิคมศึกษา ทั้งระดับประเทศ ระดับภูมิภาค และระดับสากล

การดำเนินงานของโครงการจะส่งเสริมสนับสนุน หาผู้ศึกษา สํารวจ วิจัย / ผู้แต่ง / ผู้แปล เพื่อให้ มีการสํารวจ วิจัย / แต่ง / แปล ตลอดจนให้มีการผลิต เผยแพร่ผลงานในรูปสิ่งพิมพ์และ ไมใช่สิ่งพิมพ์ และกระตุ้นให้สังคมและวงวิชาการของไทยให้ความ สนใจในความสำคัญของภูมิภาคอื่นๆ มากขึ้น ซึ่งจะเป็นพื้นฐาน ของการสร้างกระบวนการทัศน์ใหม่ ในมิติความสัมพันธ์และ การเจรจาต่อรองระหว่างประเทศทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และ วัฒนธรรม อันนำไปสู่การสร้าง ความมั่นคงของประเทศ ความสมานฉันท์ และการอยู่ร่วมกันโดยสันติ

คณะกรรมการ นโยบายกองทุนสนับสนุนการวิจัย

๑. ศ.นพ.จรัส สุวรรณเวลา	ประธานกรรมการ
๒. ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี	กรรมการโดยตำแหน่ง
๓. ปลัดกระทรวงกลาโหม	กรรมการโดยตำแหน่ง
๔. ปลัดกระทรวงการคลัง	กรรมการโดยตำแหน่ง
๕. ปลัดกระทรวงสาธารณสุข	กรรมการโดยตำแหน่ง
๖. ปลัดกระทรวงวิทยาศาสตร์
เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม	กรรมการโดยตำแหน่ง
๗. ปลัดกระทรวงอุตสาหกรรม	กรรมการโดยตำแหน่ง
๘. ปลัดทบวงมหาวิทยาลัย	กรรมการโดยตำแหน่ง
๙. ปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์	กรรมการโดยตำแหน่ง
๑๐. เลขาธิการคณะกรรมการ
การวิจัยแห่งชาติ	กรรมการโดยตำแหน่ง
๑๑. ผู้อำนวยการสำนักงาน
พัฒนาวิทยาศาสตร์และ
เทคโนโลยีแห่งชาติ	กรรมการโดยตำแหน่ง
๑๒. นายทวี บุตรสุนทร	กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ
๑๓. ศ.ดร.สุธรรม อารีกุล	กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ
๑๔. ศ.ดร.สุรินทร์ เศรษฐมานิต	กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ
๑๕. ดร.ชัยวัฒน์ วิบูลย์สวัสดิ์	กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ
๑๖. ศ.สุมน อมรวิวัฒน์	กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ
๑๗. ดร.กอบปร กฤตยาภิรณ	กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ
๑๘. ศ.ดร.ปิยะวัติ บุญ-หลง	กรรมการและเลขานุการ

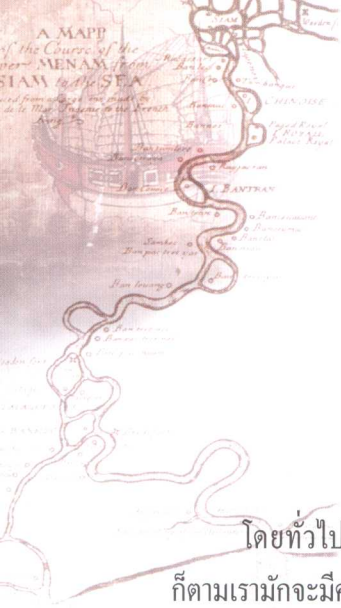
คณะกรรมการที่ปรึกษา

ศ.ดร.สมศักดิ์ ชุโต	ประธานกรรมการ
ม.ร.ว.ปรีดิยาธร เทวกุล	กรรมการ
ศ.ดร.ปิยะวัติ บุญ-หลง	กรรมการ
ดร.เกษมา วรวรรณ ณ อยุธยา	กรรมการ
ดร.กฤษณพงศ์ กีรติกร	กรรมการ
คุณสุรพงษ์ ชัยนาม	กรรมการ
คุณปิติพงษ์ พิ้งบุญ ณ อยุธยา	กรรมการ
ดร.หะสัน มัดหมาน	กรรมการ
รศ.จารุวรรณ ธรรมวัตร	กรรมการ
ศ.ดร.ยศ สันตสมบัติ	กรรมการ
คุณพงษ์ศักดิ์ พยัฆวิเชียร	กรรมการ
คุณสมชาย หอมลออ	กรรมการ
คุณประทีป อภิสารธนรักษ์	กรรมการ
คุณกวี จงกิจถาวร	กรรมการ
ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ	กรรมการ
ผศ.กาญจน์ ละอองศรี	กรรมการและเลขานุการ

คณะกรรมการบริหาร

โครงการอาณานิคมศึกษา ๕ ภูมิภาค

ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ	ประธาน
รศ.ดร.วิทยา สุจริตธนารักษ์	กรรมการ
รศ.รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์	กรรมการ
รศ.ดร.ชัยวัฒน์ สถาอานันท์	กรรมการ
รศ.ดร.อนุชาติ พวงสำลี	กรรมการ
ผศ.ดร.เกษียร เตชะพีระ	กรรมการ
ผศ.ดร.จุฬาร เอื้อรักสกุล	กรรมการ
คุณชัยวัฒน์ ธีระพันธุ์	กรรมการ
ผศ.กาญจน์ ละอองศรี	กรรมการและเลขานุการ

คำนำ

โดยทั่วไปเมื่อเราศึกษาประวัติศาสตร์ ไม่ว่าจะเรื่องใดก็ตามเรามักจะมีความเข้าใจผิดอยู่ประการหนึ่ง คือเข้าใจว่า เรื่องของประวัติศาสตร์เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นจริง ตามที่ตำราประวัติศาสตร์กล่าว เป็นเรื่องที่ยุติแล้ว มีข้อสรุปเรียบร้อยแล้วเป็นที่น่าเชื่อถือและเปลี่ยนแปลงไม่ได้แต่อันที่จริงประวัติศาสตร์เป็นวิชาว่าด้วยอดีต และ หรือสิ่งที่เกิดขึ้นแล้วในอดีต เป็นวิชาที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การเปลี่ยนแปลงนั้นอาจจะมาจากการค้นพบข้อมูล หรือหลักฐานใหม่ๆ หรือไม่ก็จากการเปลี่ยนทัศนคติหรือวิธีการดูหรือศึกษาอดีต

ดังนั้นในเรื่องของประวัติการค้าและการพาณิชย์นี้ ก็ทำนองเดียวกันคือมีความเปลี่ยนแปลงไปไม่น้อยในระยะ ๓ ทศวรรษ ที่ผ่านมามากมาย เรื่องเป็นเรื่องที่เราเคยเชื่อถือเป็นเช่นนั้นในอดีตแต่ปัจจุบันก็มีการตั้งคำถามหรือข้อสงสัยและก็มีการเสนอว่าอดีตน่าจะเป็นอีกแบบหนึ่งก็เป็นได้ดังนั้นในข้อเขียนสั้นๆ นี้จะพยายามเสนอทั้งในสิ่งที่เคยเชื่อถือกันมา หรือเรียกได้ว่าเป็นสมมติฐานเก่า หรือทฤษฎีเก่ากับสิ่งซึ่งมีหลักฐานข้อมูลใหม่ หรือการตีความ และ/หรือ สมมติฐานทฤษฎีใหม่

ในหนังสือเล่มนี้เป็นเรื่องของประวัติการค้า ที่มองจากส่วนกลาง หรือจากรัฐเป็นสำคัญ ดังนั้นการค้าในภาคของเอกชน หรือสามัญชน เช่น เรื่องของการค้าตามลักษณะที่เป็นธรรมชาติในอดีต เช่น การแลกเปลี่ยนสินค้ากัน (barter trade) หรือการค้าที่มีได้ใช้เงินตราเป็นตัวกลางสำคัญ จึงไม่ได้รับการกล่าวถึงนักในบทความนี้ เพราะจำกัดด้วยเวลา และหลักฐาน ข้อมูลไม่สามารถทำให้เรารวมเรื่องที่มีใช้ในภาครัฐเข้ามาในบทความนี้ได้

สำหรับการตีพิมพ์ในครั้งนี้ ก็เนื่องในโอกาสการจัดสัมมนาวิชาการนานาชาติเรื่อง “สังคมโลก-สุโขทัย-อยุธยา-กับเอเชีย” ในวันพฤหัสบดีที่ ๒๒ และ วันศุกร์ที่ ๒๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๔๔ เวลา ๙.๐๐ น. - ๑๗.๐๐ น. ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ตลิ่งชัน กรุงเทพฯ

สารบัญ

๑. การค้าภาครัฐสมัยสุโขทัย : “การค้าเสรี” มีหรือ?

- การค้าสังคโลก

๑

๗

๒. กำเนิดอยุธยา พ.ศ. ๑๘๙๓

- การตั้งชุมชน “อโยธยา” ที่จะกลายมาเป็นอยุธยา
- ละโว้-อโยธยา-อยุธยา
- ลักษณะทิวภาพของอยุธยา: ราชธานีและเมืองท่า
- อยุธยา-ทิศตะวันออก/ทิศตะวันตก-อินเดียนกับจีน
- การค้าต่างประเทศ-ผู้ประกอบการจีน
- ระบบบรรณาการ และการ “จิ้มก้อง”
- กรมพระคลังกับการผูกขาดการค้า
- กรมท่าซ้าย-ขวา-กลาง

๑๗

๑๙

๒๒

๒๖

๓๐

๓๒

๓๘

๔๒

๔๕

๓. การค้าภาครัฐ “ก่อนสมัยใหม่” ยุคสุดท้าย

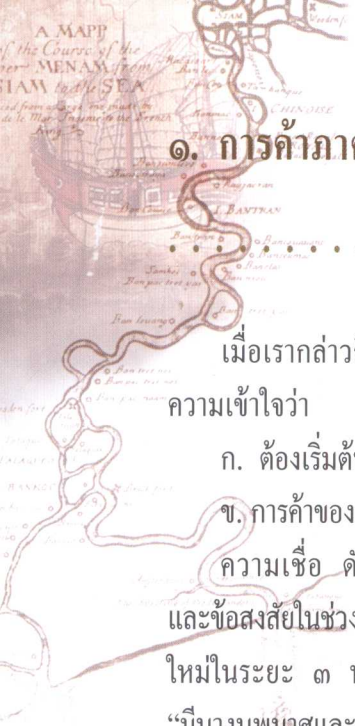
- “ส่วย” กับสินค้าขาออก
- ปัจฉิมลิขิต

๔๘

๕๐

๕๓

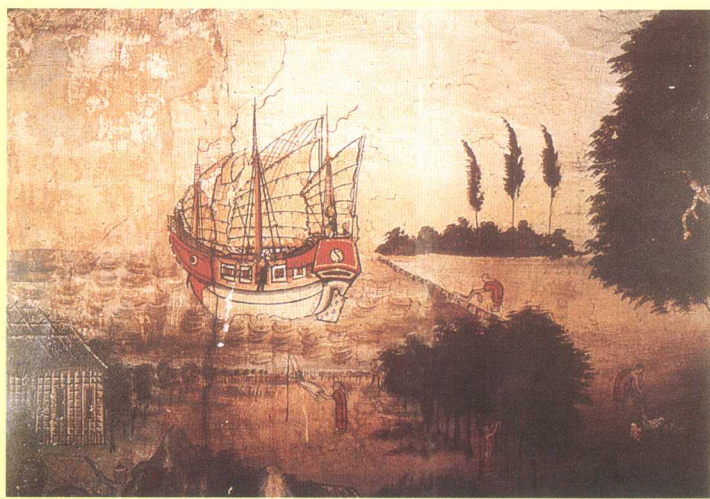

๑. การค้าภาครัฐสมัยสุโขทัย : “การค้าเสรี” มีหรือ?

เมื่อเรากล่าวถึงประวัติการค้าในภาคของรัฐ เราก็มักจะมีความเข้าใจว่า

ก. ต้องเริ่มต้นที่สมัยสุโขทัย และ

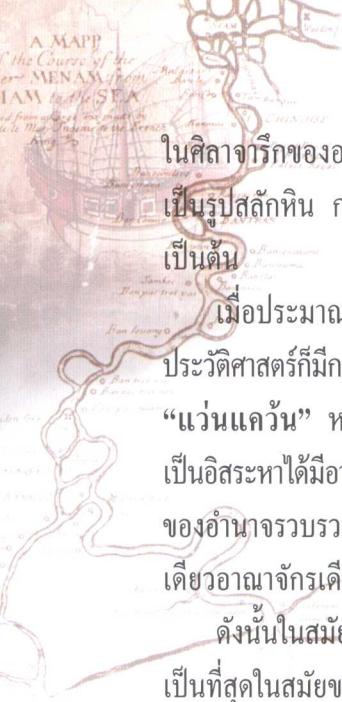
ข. การค้าของสมัยสุโขทัยเป็น “การค้าเสรี” หรือ free trade ความเชื่อ ดังกล่าว ๒. ประการนี้ได้รับการตั้งคำถามและข้อสงสัยในช่วงของการที่มีการศึกษา ประวัติศาสตร์ในรูปแบบใหม่ในระยะ ๓ ทศวรรษ ที่ผ่านมา ดังเช่นคำถามเล็กๆ ว่า “มีนางนพมาศและพิธีลอยกระทงในสุโขทัยหรือไม่” “พ่อขุนรามคำแหง เคยเสด็จเมืองจีน จริงหรือ” หรือว่า “จารึกพ่อขุนรามคำแหงจริงหรือปลอม” “จารึกขึ้นในสมัยสุโขทัย หรือต้นรัตนโกสินทร์” เป็นต้น เป็นคำถามที่เรียกว่า ประวัติศาสตร์สุโขทัยเป็น “ประวัติศาสตร์” หรือเป็น “อุดมการณ์ของรัฐ” กันแน่ มีลักษณะของ “รัฐในอุดมคติ” หรือภาษาอังกฤษเรียกว่า Utopia ในทำนองเดียวกับ Camelot หรือไม่/อย่างไร ในเบื้องต้นความเชื่อที่ว่าประวัติศาสตร์ไทยมีเส้นทางเดินเป็นเส้นตรง นั่นคือจากสมัย “เมืองไทยเดิม” ที่มี อาณาจักรอยู่ในประเทศจีน ครั้นเมื่ออพยพลงสู่ภูมิภาค เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือสุวรรณภูมิ หรืออุษาคเนย์ นั้นๆ คนไทยก็ได้สถาปนาอาณาจักรของตนตามลำดับคือสุโขทัย อยุธยา และกัรัตนโกสินทร์ เป็นเรื่องของอดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นความเชื่อหรือวิธีการว่าด้วย “ประวัติศาสตร์ที่เดินทาง เป็นเส้นตรง” ของ ๓ กรุงนี้กลับถูก

จิตรกรรมฝาผนังภาพเรือสำเภาจีน วัดมหาพฤฒาราม

ตั้งข้อสงสัยว่าน่าเชื่อถือหรือไม่/เพียงใดกล่าวคือ ที่เคยเชื่อกันว่าคนไทยมีอาณาจักรสำคัญของตนอยู่ในประเทศจีน โดยเฉพาะอาณาจักร “น่านเจ้า” รวมทั้ง “มุง ลุง ปา อ้ายลาว” นั้น นักวิชาการทั้งในประเทศจีนเองและในประเทศ ตะวันตกที่มีความรู้สามารถค้นคว้าจากเอกสารจีน ได้โดยตรง ต่างก็สรุปว่า “น่านเจ้า” หาใช่เป็นอาณาจักรของชนเผ่าไทยไม่ แม้จะมีคนไทยอยู่ในประเทศจีนมาก่อนตั้งแต่อดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบันดังเช่นในกรณีของคนไทยในเขตสิบสองปันนา มณฑลยูนนาน ก็จริงแต่เนี่ยก็ถือได้ว่าเป็นชนกลุ่มน้อยเท่านั้น

ในสมัยที่คนไทยเข้าสู่ยุคประวัติศาสตร์ กล่าวคือมีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรแล้วเมื่อ ประมาณ ๑ พันปีที่ผ่านมามคนไทยก็เป็นชนเผ่าที่ได้มีการรกรากค่อนข้างเป็นหลักแหล่งอยู่แล้วในดินแดนภาคพื้นทวีปของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังที่ปรากฏ

ในศตวรรษแรกของอาณาจักรจามปา (ในเวียดนาม) หรือปรากฏเป็นรูปสลักหิน กองทัพ “เสียม” (สยาม) ที่ปราสาทนครวัดเป็นต้น

เมื่อประมาณเกือบ ๑ พันปีที่ผ่านมานครไทยปรากฏตัวในประวัติศาสตร์ก็มีการ “สร้างบ้าน แปลงเมือง” ในลักษณะที่เป็น “แวนแคว้น” หลากหลายมากมายกระจายกันอยู่อย่างค่อนข้างเป็นอิสระหาได้มีอาณาจักรใหญ่ใดที่เป็นหนึ่งเดียว ที่เป็นศูนย์กลางของอาณาจักรรวบรวมคนไทยทั้งหลายเข้ามาอยู่ภายใต้การปกครองเดียวอาณาจักรเดียวกันไม่

ดังนั้นในสมัยที่มีอาณาจักรสุโขทัย หรือสมัยที่ถือว่ารุ่งเรืองเป็นที่สุดในสมัยของพ่อขุนรามคำแหงนั้น อันที่จริงมีอาณาจักรไทยอื่นๆ ด้วยในเวลาเดียวกัน เช่น อาณาจักรเชียงใหม่ (หรือล้านนา) อาณาจักรนครศรีธรรมราช และหากจะถือว่าลาว ก็คือชนเผ่าที่พูดภาษาเดียวกันคล้ายคลึงกับไทยแล้ว ก็มีอาณาจักรล้านช้างอีกด้วย ดังนั้นอดีตของไทยหาใช่ เพียงแค่ ๓ กรงอย่างที่เรเคยเข้าใจกันมาไม่ เราไม่สามารถจะมองประวัติศาสตร์ ในแนวดิ่ง หรือเส้นตรงได้อีกต่อไป เราจะต้องมองในรูปของแนวราบด้วยซ้ำไป

ทีนี้ในส่วนที่ว่าด้วย “การค้าเสรี” นั้น ความเชื่อในอดีตว่าการค้าของไทยเป็นเช่นนี้ ก็เพราะเรายึดข้อความจากจารึกของพ่อขุนรามคำแหงเป็นหลัก ดังข้อความที่กล่าวว่

“เมื่อชั่วพ่อขุนรามคำแหง เมืองสุโขทัยนี้ดี ในน้ำมีปลา ในนามีข้าวเจ้าเมืองบ่เอาจากอบในไพร่ลู่ทาง เพื่อนจูงวัวไปค้า ขี่ม้า ไปขาย ใครจักใคร่ค้าช้างค้า ใครจักค้าม้าค้า ใครจักใคร่ค้าเงินค้าทองค้า ไพร่ฟ้าหน้าใส”

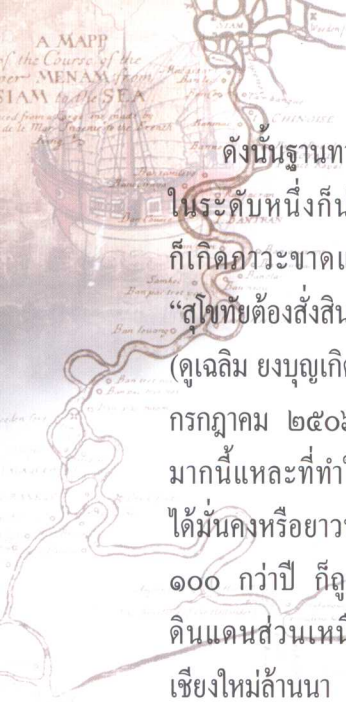

จิตรกรรมฝาผนังภาพเรือสำเภา
วัดบางขุนเทียนใน (สมัยรัชกาลที่ ๔)

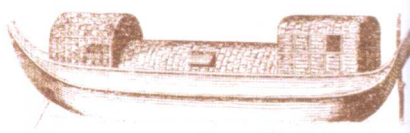
จากข้อความดังกล่าวนี้ ทำให้นักประวัติศาสตร์ ในอดีต
เคยสรุปว่า ความรู้เรื่องของสุโขทัยมีสาเหตุ ๒ ประการคือ

๑. สุโขทัยเป็นอู่ข้าวอู่น้ำ
๒. สุโขทัยมีการค้าเสรี

อย่างไรก็ตาม ในประเด็นแรก เมื่อพิจารณาถึงสภาพ
ภูมิศาสตร์ของสุโขทัยโดยทั่วไป อาจกล่าวได้ว่ามีพื้นที่ในการ
เพาะปลูกข้าวจำนวนจำกัด ทั้งยังเป็นที่ดินอนินทรีย์ตั้งอยู่ในที่ราบลุ่ม
แม่น้ำที่กว้างใหญ่ไพศาลนัก (เมื่อเทียบกับอยุธยา หรือแม้แต่
ลำนนาก็ตาม)

ดังนั้นฐานทางเศรษฐกิจของสุโขทัย แม้ว่าจะอุดมสมบูรณ์ในระดับหนึ่งก็น่าจะเป็นทำนอง พอมียพอกิน ในบางครั้งก็เกิดภาวะขาดแคลน ดังจะเห็นได้จากหลักฐานของจีนว่า “สุโขทัยต้องส่งสินค้าข้าวจากดินแดนทางใต้แถบลพบุรีขึ้นไปกิน” (คูเจลิม ยงบุญเกิด “เมืองไทยในจดหมายเหตุจีน” ศิลปากร ๗:๒ กรกฎาคม ๒๕๐๖) จากพื้นฐานทางการเกษตรที่ไม่อุดมสมบูรณ์มากนักแหละที่ทำให้สุโขทัยไม่สามารถสร้างฐานอำนาจของตนได้มั่นคงหรือยาวนานได้ สุโขทัยเป็นอิสระอยู่ได้ประมาณเพียง ๑๐๐ กว่าปี ก็ถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยา ดินแดนส่วนเหนือของสุโขทัยก็ตกไปอยู่ภายใต้อิทธิพลของเชียงใหม่ล้านนา ดังที่เป็นที่ทราบกันแล้วที่นำมาในเรื่องการค้าเสรีในประเด็นหลัง ซึ่งเป็นเรื่องของการศึกษาความตามตัวอักษรจากศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง ประเด็นนี้ก็อีกเช่นกัน กล่าวคือจากลักษณะอัน “พิเศษ” ที่ไม่สามัญของจารึกนี้ทำให้เกิดข้อสงสัยขึ้นมา ในหมู่นักวิชาการทั้งไทยและเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในงานของ ดร.พิริยะ ไกรฤกษ์ ว่าศิลาจารึกดังกล่าวถูกสร้างขึ้นเมื่อใดกันแน่ มีนักวิชาการจำนวนไม่น้อยเลยคิดว่าจารึกนี้ถูกทำขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ ประมาณรัชกาลที่ ๓ ด้วยซ้ำไป

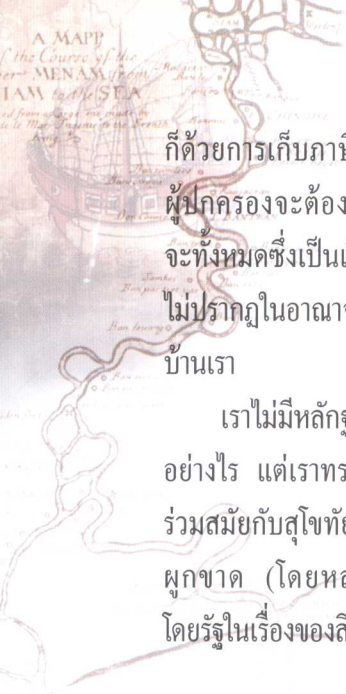

“เรือบ้าน” ของชาวสยามสมัยอยุธยา

ดังนั้นความคิดว่าด้วย “การค้าเสรี” อันเป็นความคิดของหลักเศรษฐกิจโลกที่อังกฤษเป็นเจ้าโลก “ที่มีดินแดนพระอาทิตย์ไม่ตกดิน” ที่มาพร้อมด้วยแนวความคิดของ liberal economy หรือ free trade และinvisible hands ของ Adam Smith ก็เข้ามามีอิทธิพลในสยาม สมัยรัชกาลที่ ๓ และ ๔ อันนำไปสู่การลงนามในสนธิสัญญาเบาริง ซึ่งเป็นสนธิสัญญาไม่เสมอภาค มีการกำหนดสิทธิสภาพนอกอาณาเขตให้กับคนอังกฤษ และ/หรือคนในบังคับอังกฤษ (ตลอดจน ชาตินิโคลาส อานาโตเลีย และอเมริกา รวมทั้งญี่ปุ่นที่ลงนามทำนองนี้ในเวลาต่อๆ มา) และที่สำคัญคือการยกเลิกการค้าผูกขาดของราชสำนัก (หลวง) นั่นเอง

เมื่อมีการตั้งข้อสงสัยว่า ศิลาจาริกพ่อขุนรามคำแหงหาได้ทำขึ้นในสมัยสุโขทัยไม่ ทฤษฎีว่าด้วย “การค้าเสรี” ของอดีตสมัยสุโขทัยก็ถูกทำลายด้วยเช่นกัน ในทางเศรษฐศาสตร์ แล้วรัฐในอดีตหาอยู่ได้ด้วยการเปิด “การค้าเสรี” (ในทำนอง สิงคโปร์และฮ่องกงของ อังกฤษ) ได้ไหม ชนชั้นปกครองจะอยู่ได้

ก็ด้วยการเก็บภาษีอากรนั่นเอง มิฉะนั้นแล้วกษัตริย์และ/หรือ
ผู้ปกครองจะต้องทำการค้า ธุรกิจ หาเงินตรามาใช้เองเกือบ
จะทั้งหมดซึ่งเป็นเรื่องปรากฏในประวัติศาสตร์สมัยโบราณ และก็
ไม่ปรากฏในอาณาจักร หรือรัฐ ร่วมสมัยใดๆ ในอุษาคเนย์รอบๆ
บ้านเรา

เราไม่มีหลักฐานแน่ชัดว่าการเก็บภาษีอากรของสุโขทัย เป็น
อย่างไร แต่เราทราบดีว่า อยุธยา ซึ่งก็เป็นรัฐ หรืออาณาจักร
ร่วมสมัยกับสุโขทัย ในแนวระนาบนั้น รัฐอโยธยา คงจะมีการค้า
ผูกขาด (โดยหลวง) ตั้งแต่เริ่มแรก มีการเก็บภาษีอากร
โดยรัฐในเรื่องของสินค้าเข้าและสินค้าออก

● การค้าสังคโลก

ดังที่กล่าวมาแล้วแต่ต้นว่าการศึกษาประวัติศาสตร์ในช่วง ๓
ทศวรรษที่ผ่านมามีความเปลี่ยนแปลงความเชื่อ ดังเดิมไปมาก
และดังนั้นสิ่งที่เราเคยเชื่อ และศึกษามาวาดด้วยการค้าสังคโลก
หรือเครื่องปั้นดินเผาของสุโขทัยนั้น ก็ถูกสมมติฐานหรือ
ทฤษฎีใหม่ท้าทาย อีกเช่นกัน

ก่อนอื่นขอทำความเข้าใจว่า คำว่า “สังคโลก”
นั้นกลายเป็น ศัพท์สามัญที่ใช้เรียกเครื่องเคลือบ
โดยทั่วไปในภาษาไทย ดังนั้น เราจะได้ยินคำว่า
“สังคโลกจีน” หรือ “สังคโลกญี่ปุ่น” ก็มี แต่คำว่า
“สังคโลก” นี้เพี้ยนมาจากชื่อของเมือง “สวรรคโลก”

ตุ๊กตารูปผู้ชายอมเมี่ยงเคลือบ ๒ สี
ศิลปะสุโขทัย อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑
เตาเมืองศรีลัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย

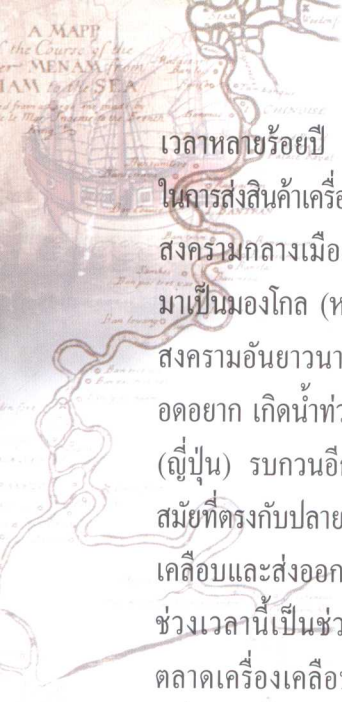
กระต่ายเคลือบ ๒ สี
ศิลปะสุโขทัย อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑
เตาเมืองศรีสัชนาลัย

อันเป็นแหล่งผลิตเครื่องเคลือบดังกล่าว เตา “สังคโลก” ที่สำคัญต่อการผลิตเพื่อส่งออกจะมีอยู่ที่เมืองสุโขทัย (ด้านเหนือของคูน้ำวัดพระพายหลวง) กับตามแนวชายฝั่งแม่น้ำยมนอกกำแพงเมืองศรีสัชนาลัย ประเด็นสำคัญก็คือ

แล้วทำไมไม่เรียก “สังคโลก” ว่า “สุโขทัย” หรือ “ศรีสัชนาลัย” อันเป็นแหล่งผลิตเล่า คำตอบก็คือชื่อเมืองศรีสัชนาลัยนั้น ได้ถูกเปลี่ยนเป็น เมือง “สวรรคโลก” ไปเสียแล้วในสมัยที่มีการผลิตเครื่องเคลือบเพื่อส่งออก (แบบเดียวกับเมืองสองแคว อันเป็นชื่อสมัยสุโขทัยก็ถูกเปลี่ยนชื่อเป็นเมืองพิษณุโลก) “สังคโลก” นั้น เป็นเครื่องปั้นดินเผาที่มีคุณภาพสูง มีการใช้เคลือบและมีการวาดลวดลายงดงาม และต้องเผาด้วยความร้อนสูงมาก เตาเผาและเทคนิคก็ต้องพัฒนาสูงเช่นกัน ไม่เหมือนเครื่องปั้นดินเผาทั่วๆ ไปที่คุณภาพไม่แข็งแรงและไม่ทนทาน ที่สำคัญคือเมื่อใส่น้ำหรือของเหลวจะต้องไม่ซึม อุตุสหกรรมประเภทนี้เป็นสิ่งที่จีนเคยผูกขาดในตลาดมาเป็น

หยาดน้ำรูปปลั้วเครือ ๒ สี
ศิลปะสุโขทัย อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑
เตาเมืองศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย

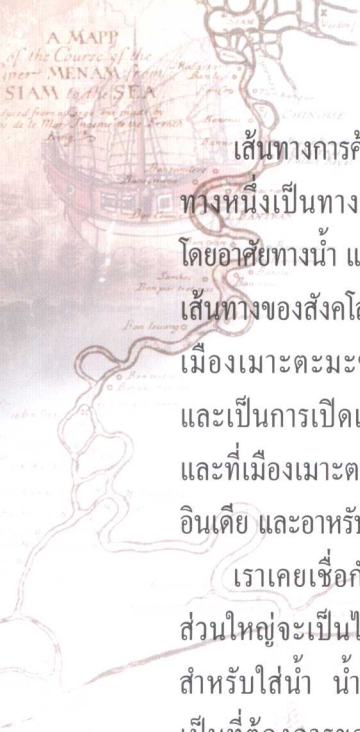
เวลาหลายร้อยปี แต่ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง จีนประสบอุปสรรคในการส่งสินค้าเครื่องปั้นดินเผาออกนอกประเทศ ทั้งนี้เพราะจีนเกิดสงครามกลางเมือง มีการเปลี่ยนแปลงราชวงศ์จากซ้อง (ซ่ง) มาเป็นมองโกล (หยวน) ต่อมาก็เปลี่ยนเป็นราชวงศ์หมิง (หมิง) สงครามอันยาวนานทำให้จีนเกิดภาวะปั่นป่วน ช้ำยังเกิดความอดอยาก เกิดน้ำท่วมและโรคระบาดอีก ชายฝั่งของจีนถูกโจรสลัด (ญี่ปุ่น) ระบาดอีก ดังนั้นในเวลาดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สมัยที่ตรงกับปลายสุโขทัย/ต้นอยุธยา จีนจึงไม่สามารถผลิตเครื่องเคลือบและส่งออกไปยังตลาดในต่างประเทศได้ดังอดีตที่ผ่านมา ช่วงเวลานี้เป็นช่วงที่เครื่องสังคโลกของไทย ได้เข้าไปครองตลาดเครื่องเคลือบแทนจีน น่าเชื่อว่าด้วยเหตุที่อุตสาหกรรมเครื่องเคลือบไทยอาศัยเทคนิคและช่วยเหลือจากช่างจีน ดังจะเห็นได้ว่าลักษณะเครื่องเคลือบไทยมีอิทธิพลจีนอยู่มากมาย เช่น น้ำเคลือบ การเขียน ลวดลาย (โดยเฉพาะอย่างยิ่งรูปปลา) ทำให้สามารถเอาไปขายในตลาดต่างประเทศ ในฐานะแทนสินค้าของจีนที่ขาดแคลนไปได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในตลาดใกล้บ้านนี้เอง

ตลาดต่างประเทศของสังคโลก มี ๒ กลุ่มใหญ่ ๆ คือ พวกหมู่เกาะอินโดนีเซีย และฟิลิปปินส์ เครื่องสังคโลกที่พบในดินแดนแถบนี้ (โดยเฉพาะที่เห็นแสดงในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ จาการ์ตา หรือจากการพบในเรืออับปางนอกฝั่งเวียดนามกิตี ในหมู่เกาะ ฟิลิปปินส์ กิตี) จะเป็นของที่มีคุณภาพและงดงามมาก เห็นได้ชัดว่าเป็นของคัดเพื่อส่งออก และเพื่อการบริโภค ของคนชั้นสูงในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาคพื้นคาบสมุทร ส่วนจะมีบ้างในเอเชียใต้ หรือ เอเชียตะวันออก ก็ถือได้ว่าเป็นรายย่อย เช่น อินเดีย และ/หรือญี่ปุ่น

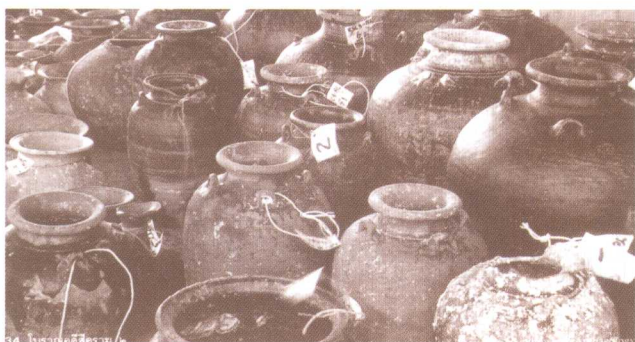

เส้นทางการค้าเครื่องสังคโลก ของสุโขทัยมีอยู่ ๒ ทาง คือ
ทางหนึ่งเป็นทางบกไปทางทิศตะวันตก อีกทางหนึ่งมุ่งลงใต้
โดยอาศัยทางน้ำ แต่เดิมหรือในสมมติฐานเดิมนั้น เราเคยเชื่อกันว่า
เส้นทางของสังคโลกไปทางทิศตะวันตก ผ่านเมืองตาก ไปออก
เมืองเมาะตะมะของมอญนั้น เป็นการค้าขายที่ใหญ่โตมาก
และเป็นการเปิดเมืองท่าออกสู่ทะเลอันดามันและทิศตะวันตก
และที่เมืองเมาะตะมะนี้ จะมีพ่อค้าที่เป็นนักเดินเรือ เช่น จีน
อินเดีย และอาหรับ มารับซื้อสินค้าอีกทอดหนึ่ง

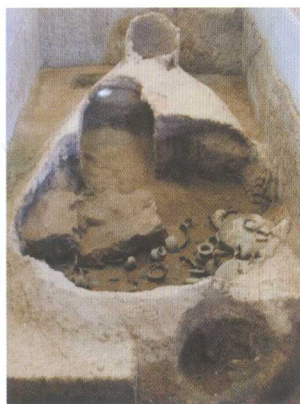
เราเคยเชื่อกันว่าสินค้าที่สำคัญของสุโขทัยที่มาทางด่านนี้
ส่วนใหญ่จะเป็นไหเคลือบสีน้ำตาลไหม้ ซึ่งเป็นไหขนาดใหญ่
สำหรับใส่น้ำ น้ำมัน น้ำตาล หรือบรรจุของอื่น ไหแบบนี้
เป็นที่ต้องการของนักเดินเรือมาก มีชื่อเรียกกันติดปากว่า
“ไหเมาะตะมะ”

และเรากียังเชื่อกันอีกว่า เมื่ออุตสาหกรรมเครื่องปั้นดิน
เผาสุโขทัยได้สลายตัวไปพร้อมกับอาณาจักรสุโขทัย พวก
แขกอินเดียได้ทำเครื่องปั้นดินเผาเลียนแบบขึ้น และประทับคำว่า
“เมาะตะมะ” ส่งไปขายในตลาด แทนสินค้าของสุโขทัย
เมื่อคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘

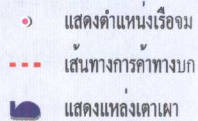
อย่างไรก็ตามในการศึกษาการทำเครื่องเคลือบสังคโลก และจากการศึกษาว่าด้วย “เตาทุเรียง” ที่ใช้เผาทั้งสุโขทัยและศรีสัชนาลัยแล้วปรากฏว่าเตาดังกล่าวหาได้มีขนาดใหญ่พอที่จะเผาสิ่งที่เรียกว่า “ไหเมาะตะมะ” ไม่ ดังนั้นข้อเสนอในระยะหลังนี้ก็คือ ไหขนาดใหญ่ดังกล่าวที่พบทั่วไปนั้นเป็นของนำเข้า (จากจีน หรือ พม่า) หรือไม่อย่างไร ซึ่งคงจะต้องการศึกษาวิจัยต่อไปในอนาคต

อนึ่ง ยังมีข้อถกเถียงทั่วถึงอีกว่าเนื่องจากเส้นทางด้านตะวันตกจากสุโขทัยไปเมืองตาก เพื่อออกพม่าตอนล่างนั้นเป็นเส้นทางบกไม่เหมาะต่อการขนถ่ายสินค้าเครื่องเคลือบซึ่งอาจแตกเสียหายได้ ฉะนั้นการขนส่งทางน้ำน่าจะมีความสำคัญเสียมากกว่า ถึงกระนั้นก็ตามเรากียังไม่สามารถปฏิเสธได้ว่าเส้นทางของสังคโลกด้านทิศตะวันตกนี้ ไม่มีความสำคัญเพราะในระยะ ๒๐ ปีที่ผ่านมา มีการค้นพบเครื่องเคลือบสังคโลกจำนวนมาก ในเขตชายแดนและเขาสูง ของจังหวัดตากที่ใกล้พรมแดนพม่า ส่วนเส้นทางทางน้ำลงทางทิศใต้ น่าจะใช้แม่น้ำยมเป็นหลักและก็มีมาออกแม่น้ำเจ้าพระยา (หรืออาจจะแม่น้ำท่าจีน)

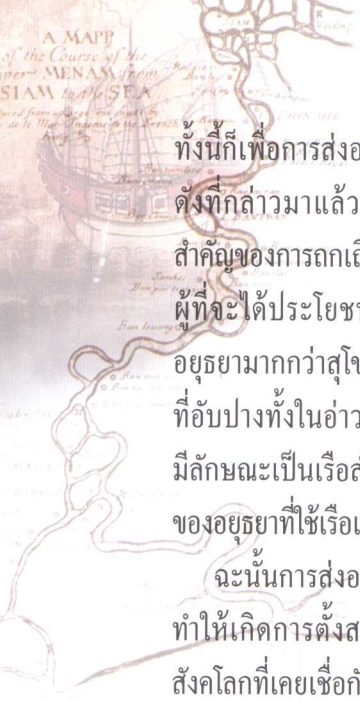

เตาทุเรียง

แผนที่เส้นทางการค้าเครื่องสังคโลก

ทั้งนี้ก็เพื่อการส่งออกไปยังหมู่เกาะอินโดนีเซียและ ฟิลিপปีนส์
ดังที่กล่าวมาแล้ว เรื่องเส้นทางทางน้ำนี้แหละเป็นประเด็น
สำคัญของการถกเถียงทางประวัติศาสตร์ กล่าวคือ ในประเด็นแรก
ผู้ที่ได้ประโยชน์จากการส่งออกสังคโลก น่าเชื่อได้ว่าเป็น
อยุธยามากกว่าสุโขทัย ทั้งนี้ เราเชื่อได้จากการศึกษาเรือสำเภา
ที่อับปางทั้งในอ่าวไทยก็ดี ในเวียดนามและฟิลิปปินส์ พบว่า
มีลักษณะเป็นเรือสำเภากิน ซึ่งก็ตรงกับเรื่องการค้าต่างประเทศ
ของอยุธยาที่ใช้เรือและลูกเรือจีน

ฉะนั้นการส่งออกสินค้านี้ผู้ที่ได้รับประโยชน์สูงก็เป็นอยุธยา
ทำให้เกิดการตั้งสมมติฐานใหม่อีกเช่นกัน กล่าวคือการผลิต
สังคโลกที่เคยเชื่อกันว่ารุ่งเรืองอย่างมากในสมัยพ่อขุนรามคำแหง
นั้น อันที่จริงแล้วจะรุ่งเรือง เมื่อสุโขทัยกำลังจะถูกผนวกเข้าเป็น
ส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยาด้วยซ้ำไป คือ แทนที่จะเริ่ม
มีการผลิตเป็นเรื่องเป็นราว ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๙ (หรือ
คริสต์ศตวรรษที่ ๑๓) ก็อาจเป็นศตวรรษที่ ๒๐ (หรือคริสต์ศตวรรษที่
๑๔) เป็นต้นมา และกว่าจะส่งออกเป็นสินค้าหลักจนเป็นที่
เลื่องลือก็ต่อเมื่อสุโขทัยถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอยุธยา
แล้ว และเมืองศรีสัชนาลัยอันเป็นแหล่งผลิตเพื่อการส่งออก
ที่สำคัญก็ถูกเปลี่ยนชื่อเป็นเมืองสวรรคโลก (อันเป็นต้นตอของ
คำว่าสังคโลก) เมื่อประมาณ

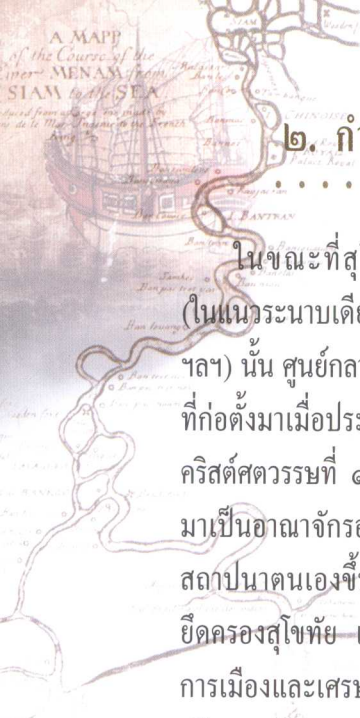
พุทธศตวรรษที่ ๒๑ หรือ
ครึ่งหลัง ของคริสต์ศตวรรษ
ที่ ๑๔ ตั้งแต่สมัยของ พระ
บรมไตรโลกนาถ เป็นต้นไป

ที่เคยเชื่อกันว่าการผลิตสังคโลกนั้นสลายไปเมื่อ
สุโขทัยเสียเอกราช ก็หาได้เป็นเช่นนั้นไม่

...แม้ในทาง การเมืองจะเป็นไปอย่างหนึ่ง
ในทางด้านเศรษฐกิจ หากยังมีตลาดอยู่ และ
ผู้ประกอบการยังได้รับผลประโยชน์อยู่ การค้า
สังคโลกก็ยังคงดำเนินต่อไป และน่าเชื่อว่า
จากการศึกษาเรื่องนสังคโลก ที่จมอยู่ในอ่าวไทย
การผลิตสังคโลกยังคงดำเนินต่อมาจาก ต้นสมัย
อยุธยา จนกระทั่งหลังการเสียกรุงศรีอยุธยา
ครั้งแรก (๒๑๑๒) ด้วยซ้ำไป

๒. กำเนิดอยุธยา พ.ศ. ๑๘๙๓

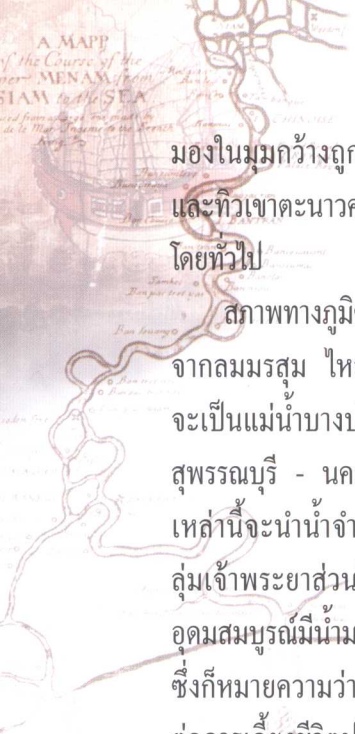
ในขณะที่สุโขทัยเป็นแว่นแคว้นหรืออาณาจักรหนึ่ง (ในแนวระนาบเดียวกับล้านนา ล้านช้าง ละโว้ นครศรีธรรมราช ฯลฯ) นั้น ศูนย์กลางอีกแห่งหนึ่งที่เมือง “อโยธยา” (ซึ่งเป็นชุมชนที่ก่อตั้งมาเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๙ หรือประมาณคริสต์ศตวรรษที่ ๑๑-๑๓ และได้พัฒนาจากเมืองเก่าละโว้-ลพบุรี มาเป็นอาณาจักรอยุธยาในภายหลัง) ก็ค่อยๆ เจริญเติบโตขึ้นสถาปนาตนเองขึ้นเป็นอิสระเมื่อ ๑๘๙๓ จนในที่สุดสามารถยึดครองสุโขทัย แล้วสถาปนาเป็นอาณาจักรใหม่ที่ทรงพลังทางการเมืองและเศรษฐกิจเหนืออาณาจักรใดๆ ของชนชาติไทยอยู่เป็นเวลากว่า ๔๐๐ ปีนั้น ได้ถ่ายทอดมรดกของตนสู่อาณาจักรรัตนโกสินทร์และประเทศไทยสมัยใหม่อย่างมากมาย

ดินแดนที่กลายมาเป็นอยุธยานั้น อาจพูดได้ว่าเป็นดินแดนลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง ชิกะฮารุ ทานาเบ้ นักวิชาการญี่ปุ่นท่านหนึ่งได้แบ่งลักษณะดินแดนของลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาไว้เป็น ๒ ประเภท คือ ดินแดนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำเก่า กับดินแดนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำใหม่ โดยใช้ระดับน้ำทะเล ๒.๕ เมตรเป็นเกณฑ์ ดังนั้นดินแดนอยุธยาซึ่งอยู่สูงกว่าระดับน้ำทะเลประมาณ ๓.๕ เมตร จึงจัดอยู่ในกลุ่มของดินแดนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำเก่า ซึ่งเป็นตอนล่างสุดต่อกับดินแดนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำใหม่

เราทราบกันดีว่า ดินแดนลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา หรือส่วนที่เป็นภาคกลางส่วนใหญ่ของประเทศไทยในปัจจุบันนี้ เป็นดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ ทั้งนี้เพราะดินแดนดังกล่าวเป็นที่ราบ

ภาพวาดเกาะอยุธยา (India ou Sian) ฝีมือ Alain Mallet, Paris ค.ศ. ๑๖๘๓

มองในมุมกว้างถูกขนาบด้วยที่ราบสูงโคราชทางด้านตะวันออก และทิวเขาตะนาวศรีทางตะวันตก และมีภูเขาสูงอยู่ทางภาคเหนือ โดยทั่วไป

สภาพทางภูมิศาสตร์เช่นนี้ทำให้แม่น้ำสำคัญหลายสายที่ได้น้ำจากลมมรสุม ไหลจากเหนือลงสู่ใต้ไปออกปากอ่าวไทย ไม่ว่าจะเป็นแม่น้ำบางปะกง แม่น้ำป่าสัก แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำสุพรรณบุรี - นครชัยศรี - ท่าจีน และแม่น้ำแม่กลอง แม่น้ำเหล่านี้จะนำน้ำจำนวนมากไหลท่วมพื้นที่ราบภาคกลางในเขตลุ่มเจ้าพระยาส่วนใหญ่เป็นผลให้ที่ราบลุ่มของแม่น้ำเจ้าพระยาอุดมสมบูรณ์มีน้ำมากพอ มีปุ๋ยเหมาะสมอย่างยิ่งกับการปลูกข้าว ซึ่งก็หมายความว่าสามารถจะเป็นดินแดนที่ผลิตข้าวได้เพียงพอต่อการเลี้ยงชีวิตประชากรจำนวนมาก และกลายเป็นฐานที่จะก่อสร้างอาณาจักรอยุธยาขึ้นมาในที่สุด

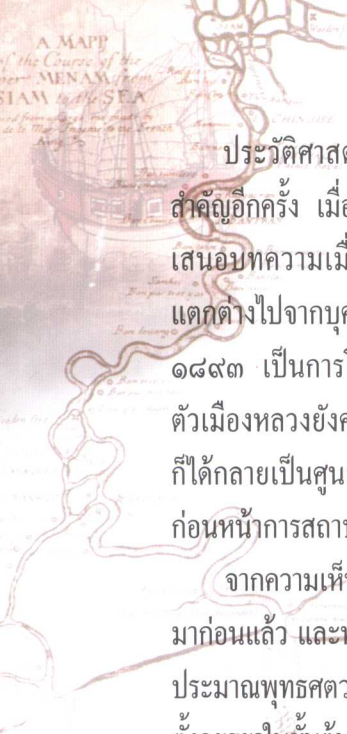
● การตั้งชุมชน “อโยธยา” ที่จะกลายมาเป็นอยุธยา

คำถามต่อมาของเราก็คือ แล้วดินแดนที่จะกลายเป็นอยุธยานั้นตั้งขึ้นตั้งแต่เมื่อไร พระยาโบราณราชธานินทร์ ข้าหลวงมหาดไทยและเทศาภิบาลมณฑลอยุธยา (รับราชการในอยุธยาระหว่าง ๒๔๓๘-๒๔๗๒/๑๘๙๕-๑๙๒๙) อาจจะเป็นบุคคลแรกที่แสดงความเห็นไว้เมื่อ ๒๔๕๐/๑๙๐๗ ว่าเมืองเก่านั้นอยู่ทางปากตะวันออกของตัวเกาะอยุธยาในปัจจุบัน (คือบริเวณก่อนข้ามสะพานปรีดี-ธำรงค์)

บุคคลถัดมาที่แสดงความเห็นเกี่ยวกับการตั้งชุมชนนี้ ก็คือสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ที่ได้กล่าวเมื่อ ๒๔๕๗/๑๙๑๔ ว่า

“อันเมืองอโยธยานั้น พวกขอมตั้งขึ้นเมื่อปกครองอยู่ ณ เมืองลพบุรี เหตุด้วยเห็นที่ลำนํ้าใหญ่ทั้งสามลำ คือ ลำนํ้าสัก ลำนํ้าลพบุรี ลำนํ้าเจ้าพระยามาประสมกันในแวงนั้น เป็นที่สำคัญในทางคมนาคมจึงตั้งเมืองอโยธยาขึ้น แต่ในสมัยเมื่อแรกตั้งเมืองขึ้นนั้นพื้นที่ยังลุ่มทำไร่ทำนามิใคร่ได้ เมืองอโยธยาจึงเป็นแต่เมืองน้อยอย่างเมืองหน้าด่านของเมืองลพบุรี ครั้นจำเนียรกาลนานมาเมื่อพื้นที่ค่อยดอนขึ้นก็มีคนไปตั้งถิ่นฐาน ทำไร่ทำนาค้าขายที่เมืองอโยธยามากขึ้นทุกที จนกลายเป็นที่ประชุมการค้าขายแห่งใหญ่อันหนึ่ง”

ประวัติศาสตร์นิพนธ์ “อโยธยา” ได้รับการเผยแพร่ครั้งสำคัญอีกครั้ง เมื่อศรีศกดิ์ วัลลิโภดม แห่งมหาวิทยาลัยศิลปากร เสนอบทความเมื่อ ๒๕๐๙/๑๙๖๖ ศรีศกดิ์เสนอความเห็นที่แตกต่างไปจากบุคคลทั้งสอง กล่าวคือ เชื่อว่าการตั้งอยุธยาในปี ๑๘๙๓ เป็นการโยกย้ายเพียงที่ตั้งของพระราชวังเท่านั้น ส่วนตัวเมืองหลวงยังคงอยู่ในบริเวณเดียวกัน ดังนั้นอโยธยาแต่เดิมก็ได้กลายเป็นศูนย์กลางที่สำคัญแทนที่ของลพบุรีมาแล้ว ตั้งแต่ก่อนหน้าการสถาปนาอยุธยา คือในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๙/๑๓ จากความเห็นของบุคคลทั้งสาม พอสรุปได้ว่า มีเมืองอโยธยามาก่อนแล้ว และหากเมืองนี้ มีมาตั้งแต่สมัยเขมรมีอำนาจก็จะตกประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๘/๑๑-๑๓ หรือ ๒๐๐ ปีก่อนการตั้งอยุธยาในขั้นต้นอาจกล่าวได้ว่า

อโยธยาเป็นเมืองที่ขึ้นอยู่กับศูนย์กลางเก่าที่ลพบุรี ทั้งนี้เพราะเมื่อถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๗/๑๑ ดินแดนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำแถบอยุธยาคงจะอกเงยขึ้นมาเป็นที่ดินที่เหมาะสมกับการเพาะปลูกมากขึ้น การตกตะกอนของดินที่แม่น้ำพัดพามาได้ช่วยให้เกิดที่ดินใหม่ขึ้นมา

เราพอมีหลักฐานจากเอกสารบางชิ้นที่จะยืนยันความพยายามที่จะเปิดที่ดินใหม่นี้อยู่บ้าง เช่นในพงศาวดารเหนือ กล่าวถึงพระเจ้าสายน้ำผึ้งแห่งเมืองลพบุรี ว่า

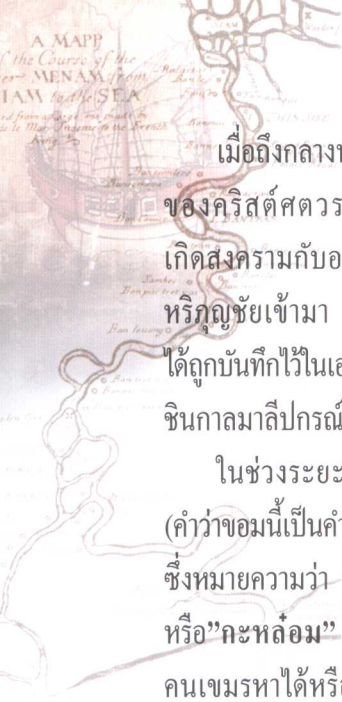
“จุลศักราช ๔๐๖ (๑๕๘๗) ปีมะโรงฉศก จึงเชิญพระศพ (นางสร้อยดอกหมาก) มาพระราชทานเพลิงที่แหลมบางกะจะ (อยุธยา) สถาปนาเป็นพระอาราม ให้นามชื่อว่าวัดพระเจ้าพระนางเชิง แต่นั้นมา.. พระเจ้าสายน้ำผึ้งจึงยกพลไปขุดบางเตย จะสร้างเมืองใหม่ พระอาจารย์ห้ามว่าน้ำเค็มนัก ยังไม่ถึงพุทธทำนายสร้างไม่ได้”

ข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่าในปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๖/กลาง ๑๑ นั้น อโยธยาคงปรากฏตัวแล้วเพราะมีการกล่าวถึงบางกะจะ ในขณะที่เดียวกันก็มีความพยายามที่จะขยายลงได้ แต่บางเคย (ซึ่งปรากฏในเอกสารของตะวันตกว่า อยู่เหนือกรุงเทพฯ ในปัจจุบันขึ้นไป) นั้นน้ำเค็มนัก ยังสร้างเมืองใหม่ไม่ได้ ทั้งนี้เพราะอาจจะเป็นได้อย่างมากว่าดินแดนตอนล่างระหว่างอยุธยาและกรุงเทพฯ ในสมัยนั้นยังอยู่ติดกับทะเลเกินไปกว่าที่ดินจะเหมาะสมกับการเพาะปลูก

● ละโว้ - อโยธยา - อยุธยา

ความเจริญเติบโตของอโยธยา-อยุธยานั้น จะเข้าใจได้ไม่ยากนัก ถ้าหากว่าจะไม่ดูความเกี่ยวข้องของอโยธยา-อยุธยากับละโว้ (ลพบุรี) ศูนย์กลางเก่าทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา

เราทราบกันดีแล้วว่าละโว้ หรือลพบุรี คงจะเป็นชุมชนและศูนย์กลางที่เก่าที่สุดแห่งหนึ่งในตอนกลางของประเทศไทย นับเป็นเวลาหลายศตวรรษที่เดียวที่ลพบุรีมีบทบาทในฐานะเป็นศูนย์กลางของอารยธรรม ไม่ว่าจะเป็นทางด้านพุทธศาสนา ฮินดูและพราหมณ์ ถ้าหากจะเชื่อดำเนินตามท้องถื่น ลพบุรีก็เกิดมาแล้วตั้งแต่ราวๆ พุทธศตวรรษที่ ๑๑/๕ และเมื่อถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๓/กลาง ๗ ลพบุรีก็กลายเป็นศูนย์กลางที่สำคัญทางพุทธศาสนา เรื่องราวของลพบุรีในตอนนี้เป็นที่รู้จักกันดีจากเรื่องของพระนางจามเทวี เจ้าหญิงจากเมืองลพบุรีที่เสด็จไปครองอาณาจักรหริภุญชัย (ลำพูน)

เมื่อถึงกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๖ (ปลาย ๑๐ และต้น ๑๑ ของคริสต์ศตวรรษนั้น) ลพบุรีได้กลายเป็นสมรภูมิใหญ่ เกิดสงครามกับอาณาจักรนครศรีธรรมราช ทั้งยังมีอาณาจักรหรือญัซัยเข้ามา เกี่ยวกับสงครามครั้งนี้ด้วยเหตุการณ์เหล่านี้ได้ถูกบันทึกไว้ในเอกสารประวัติศาสตร์สำคัญ เช่น ตำนานมูลศาสนา ชินกาลมาลีปกรณ์ และจามเทวีวงศ์

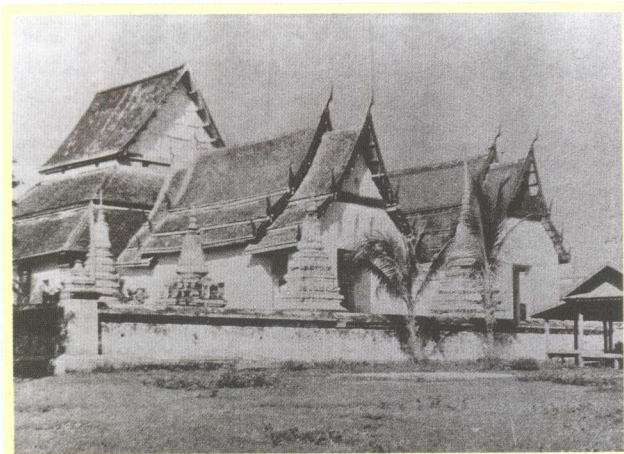
ในช่วงระยะเวลาใกล้เคียงกันนี้ อิทธิของเขมรหรือขอม (คำว่าขอมนี้เป็นคำไทยโบราณที่เพี้ยนมาจากคำว่า “ขแมร์กรอม” ซึ่งหมายความว่า เขมรต่ำ ที่คนไทยออกเสียงเป็น “กะลอม” หรือ “กะหล่อม” และ/หรือเพี้ยนเป็น “ขอม” ในที่สุด เป็นคำที่คนเขมรหาได้หรือเรียกตนเองไม่ คล้าย ๆ กับที่คนต่างชาติมักเรียกไทยว่า เสียน เสียม หรือ สยาม) เขมรเรียกตนเองว่า “จแมร์” ที่เราเอามาสะกดว่า เขมร แต่ออกเสียงว่า ขะเหมน ในปัจจุบัน)

ขอมเริ่มแผ่เข้าสู่ดินแดนลพบุรี นับตั้งแต่สมัยของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ (๑๕๔๕-๙๓/๑๐๐๒-๕๐) แห่งอาณาจักรพระนครหลวง (นครวัดนครธม) หลักฐานศิลาจารึกชี้ให้เห็นว่า เขมรมีอำนาจทางการเมืองเหนือดินแดนลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๙/๑๑-๑๓ อย่างไรก็ตาม อำนาจของเขมรจากพระนครหลวงนี้เป็นอำนาจที่ไม่มั่นคงนัก เพราะลพบุรีพยายามที่จะสละอำนาจของเขมรอยู่ตลอดเวลา และในขณะเดียวกันก็น่าเชื่อได้จากการถกเถียงข้างต้นว่า ลพบุรีกำลังขยายอำนาจลงสู่ดินแดนโอโยธยา

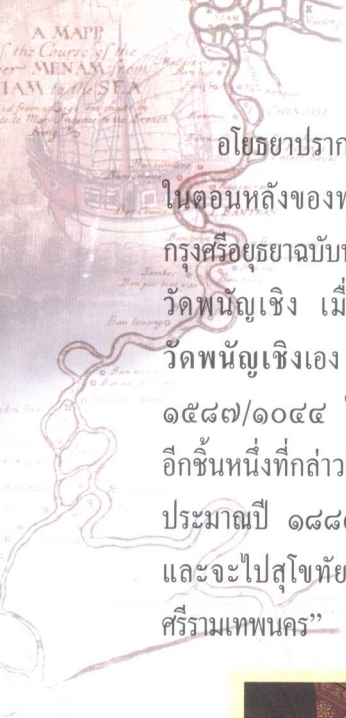
หลักฐานสุดท้ายที่กล่าวว่า เขมรมีอำนาจเหนือลพบุรี ก็คือจารึกพิमानอากาศ ๑๗๓๘/๑๑๙๕ ที่พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ทรงส่งโอรสมาปกครองลพบุรี ในปี ๑๖๖๘/๑๑๒๕ ก่อนหน้านั้น

“เจ้าจุกว่” ชาวจีนก็ได้บันทึกไว้ว่า ลพบุรีมีฐานะเป็นเมืองขึ้น
ของอาณาจักรพระนครหลวง

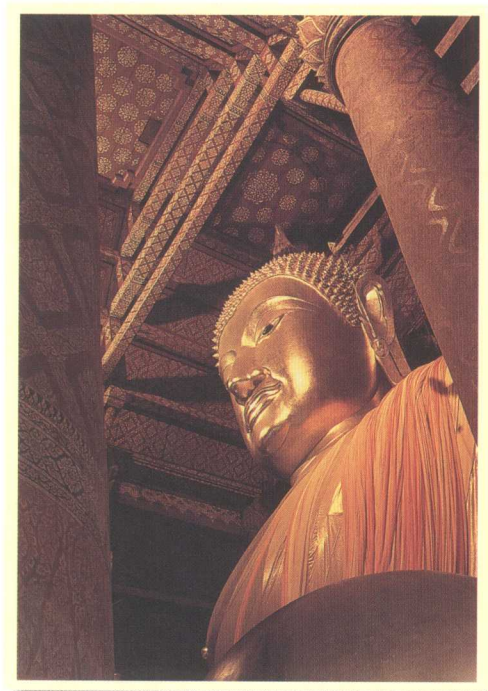
บทบาททางประวัติศาสตร์ของลพบุรีที่กล่าวมาน่าจะถ่ายทอด
ส่งมรดกให้กับอยุธยา-อยุธยา อาจจะเป็นไปได้อย่างมาก
ที่เมื่อถึงปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๖ (ครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่
๑๑) นั้นอยุธยาเริ่มที่จะมีบทบาทขึ้นมาและเริ่มที่จะเข้ามาแทนที่
บทบาทเดิมของลพบุรีบ้างแล้ว แต่ก็มิได้หมายความว่าลพบุรีจะหมด
ฐานะของตนไป ลพบุรียังคงครองความเป็นศูนย์กลางทางอารยธรรม
อยู่จนกระทั่งปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ หรือต้น พุทธศตวรรษที่ ๑๙/
กลาง ๑๓ ทั้งนี้เพราะหลักฐานที่เกี่ยวกับการที่เจ้าไทย ๓ พระองค์คือ
พ่อขุนรามคำแหง พ่อขุนมั่งราย และพ่อขุนจำเมืองนั้นเป็นสหายนกัน
และบางพระองค์ เมื่อยังทรงพระเยาว์อยู่ได้เสด็จลงมาศึกษาเล่าเรียน
ที่เขาสมอคอน ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของเมืองลพบุรี อนึ่ง
ลพบุรี ก็คงเป็นอาณาจักรที่สำคัญ ดังจะเห็นได้จากการติดต่อ
ส่งทูตบรรณาการไปเมืองจีนในระหว่าง ๑๘๓๒-๔๒/๑๒๘๙-๙๙

วัดพนัญเชิง ซึ่งสร้างขึ้นก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยาเกือบ ๒๖ ปี

อโยธยาปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์อย่างเห็นได้ชัดก็
ในตอนหลังของพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ซึ่งพระราชพงสาวดาร
กรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐฯ กล่าวว่า มีการสร้างพระพุทธรูป
วัดพนัญเชิง เมื่อปี ๑๘๖๗/๑๓๒๔ สำหรับในกรณีของ
วัดพนัญเชิงเอง พงสาวดารเหนือ กล่าวว่า สร้างมาตั้งแต่ปี
๑๕๘๗/๑๐๔๔ ในสมัยของพระเจ้าสายน้ำผึ้งแล้วหลักฐาน
อีกชิ้นหนึ่งที่กล่าวถึงอโยธยา คือ จารึกหลักที่ ๑๑ ที่กล่าวว่า
ประมาณปี ๑๘๘๗/๑๓๔๔ มีพระสงฆ์รูปหนึ่งที่กลับจากลังกา
และจะไปสุโขทัยได้ผ่านมา “เข้าเฝ้าบุริราชบรม...อโยธยา
ศรีรามเทพนคร”

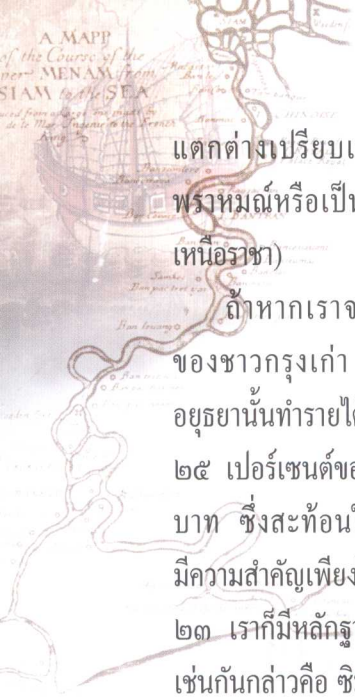
หลวงพ่อดโต วัดพนัญเชิง ซึ่งสร้างขึ้นก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยา

● ลักษณะทวิภาคของอยุธยา: ราชธานีและเมืองท่า

ตามสภาพภูมิศาสตร์ อยุธยาดังอยู่ห่างจากทะเลโดยระยะทางเดินเรือประมาณ ๑๐๐ กิโลเมตร ดังนั้นก็ดูประหนึ่งว่าอยุธยาจะห่างเส้นทางเดินเรือทะเลของนานาชาติ ซึ่งจะเล่นผ่านช่องแคบมะละกาอันเป็นดินแดนที่เป็นประเทศมาเลเซีย สิงคโปร์และหมู่เกาะอินโดนีเซีย ในปัจจุบันเมื่อเป็นดังนี้ อาณาจักรอยุธยาที่ไม่น่า จะเกี่ยวข้องกับการเดินเรือและการค้าขายทางทะเลนัก

อาจจะพูดได้ว่าอยุธยาเป็นอาณาจักรบนแผ่นดินใหญ่มากกว่าจะเป็นอาณาจักรทางทะเล (เหมือนอย่างศรีวิชัยหรือมะละกาเป็นต้น) ดังนั้น ฐานเศรษฐกิจของอาณาจักรสยาม ก็น่าจะอยู่ที่การปลูกข้าวดำนา และการควบคุมกำลังไพร่พลด้วยระบบศักดินา ส่วนการค้าทางทะเลก็ดูคล้ายจะเป็นองค์ประกอบเล็กๆ ที่ไม่ค่อยมีความสำคัญนัก มีเพียงการแลกเปลี่ยนสินค้าวัตถุดิบจากธรรมชาติ (ประเภทของป่า หรือแร่ธาตุ) กับสินค้าอุปโภคบริโภคของประเทศที่เจริญก้าวหน้า เช่น อินเดีย จีน ยุโรป

อย่างไรก็ตามปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่า การค้าทางทะเลเป็นรายได้หลักของราชสำนักอยุธยาและอยุธยาได้เกี่ยวข้องทำการค้ากับต่างประเทศมาแต่ต้นจนถึงกาลอวสาน แม้กระนั้นการค้าต่างประเทศก็ได้รับการสืบเนื่องต่อมาในสมัยกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ว่าที่จริงแล้วการค้ากับต่างประเทศนี้แหละที่ทำให้ราชสำนักอยุธยาสามารถมีรายได้มีส่วนเกินทางเศรษฐกิจและสามารถมีรูปแบบการใช้ชีวิตในราชสำนักที่หรูหราโอ่อ่าได้สามารถสร้างภาพพจน์ของความยิ่งใหญ่กับสามัญชนทั่วไปสามารถไปเสริมแนวคิดที่ว่ากษัตริย์นั้นมีทั้งความเหนือและความ

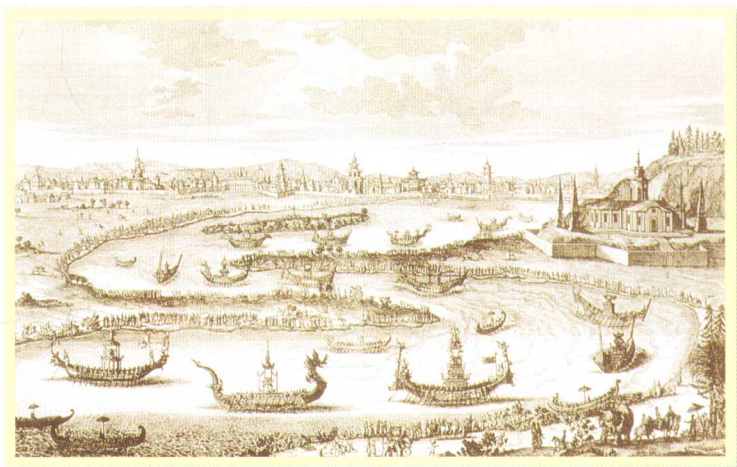

แตกต่างเปรียบเสมือนองค์อวตารของเทพในศาสนาฮินดู-พราหมณ์หรือเป็นองค์โพธิสัตว์หรือพระจักรพรรดิ (ซึ่งราชาเหนือราชา)

ถ้าหากเราจะดูจากหลักฐานเอกสาร เช่น คำให้การของชาวกรุงเก่า ก็จะพบว่าการค้าทางทะเลของราชสำนักอยุธยาขึ้นทำรายได้ปีละถึง ๔๐๐,๐๐๐ บาท หรือเทียบเท่ากับ ๒๕ เปอร์เซ็นต์ของจำนวนเงินรายได้ทั้งหมด คือ ๑,๕๐๐,๐๐๐ บาท ซึ่งสะท้อนให้เห็นสภาพของการค้าขายต่างประเทศนั้นมีความสำคัญเพียงไร ในตอนปลายของอยุธยาเมื่อพุทธศตวรรษที่ ๒๓ เราก็มียุคหลักฐานจากต่างประเทศมายืนยันสภาพของการค้านี้เช่นกันกล่าวคือ ชิมอง เดอ ลาลูแบร์ ราชทูตฝรั่งเศสที่มาถึงสยามเมื่อพุทธศตวรรษที่ ๒๓/๑๗ ได้กล่าวพาดพิงไว้อย่างน่าสนใจว่าพระเจ้าแผ่นดินสยามทรงเป็น “พ่อค้าใหญ่” ด้วยพระองค์เอง

ถ้าหากว่าเป็นดังที่กล่าวมานี้แล้ว อยุธยา ก็อาจจะถูกมองได้ว่าเป็นอาณาจักรที่มีลักษณะพิเศษอย่างหนึ่งคือ ลักษณะด้านหนึ่งเป็นรูปแบบของอาณาจักรแผ่นดินใหญ่ที่มีฐานเศรษฐกิจอยู่กับการเกษตร และการควบคุมกำลังไพร่พลแต่ในขณะเดียวกัน ในอีกด้านหนึ่งก็เป็นอาณาจักรทางทะเลที่สามารถใช้การค้ากับต่างประเทศเพิ่มพูนความมั่นคงให้กับตน

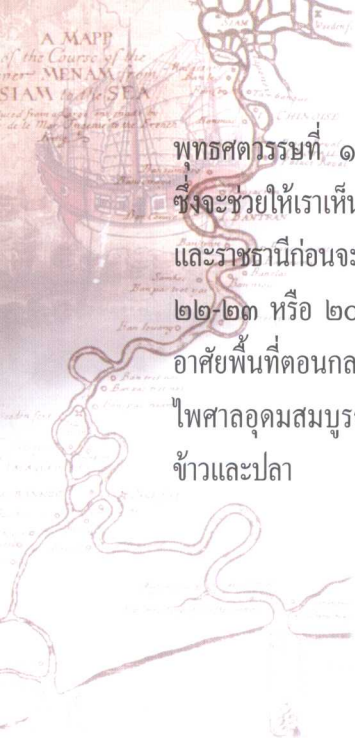
สถานภาพเช่นนี้น่าจะมีมาตั้งแต่การก่อตั้งอาณาจักรและมาเจริญทางการค้าอย่างยิ่งยวดในศตวรรษที่ ๒๒/๑๖ และ ๒๓/๑๗ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในศตวรรษหลังๆ นี้ มีหลักฐานจากทางยุโรปกล่าวถึงไว้มากมายเกี่ยวกับความรุ่งเรืองของอยุธยาในสมัยของพระนารายณ์อันเป็นที่ทราบกันดี

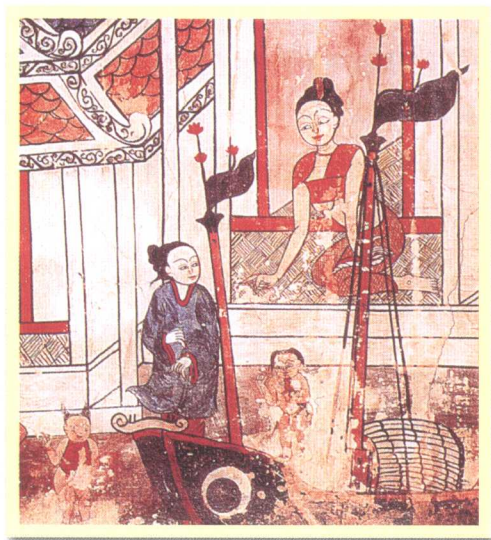
ภาพขบวนพยุหยาตราทางชลมารค ในสมัยกรุงศรีอยุธยา

แต่สิ่งที่น่าจะเป็นคำถามและข้อถกเถียงทางประวัติศาสตร์ก็คือ อยุธยาพัฒนาการค้าของตนมาถึงจุดนี้ได้อย่างไร เริ่มต้นจากการสถาปนาในปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ (๑๘๙๓) หรือคริสต์ศตวรรษที่ ๑๔ (๑๓๕๑) ซึ่งก็เป็นสมัยที่ทั้งสุโขทัยและพระนครศรีอยุธยา (นครวัดนครชุม) กำลังเสื่อมโทรมแต่ก็เป็นสมัยก่อนการเกิดของอาณาจักรทางทะเลที่สำคัญขึ้นใหม่ที่มะละกา ซึ่งอยู่ได้ลงไปในมาเลเซียปัจจุบัน

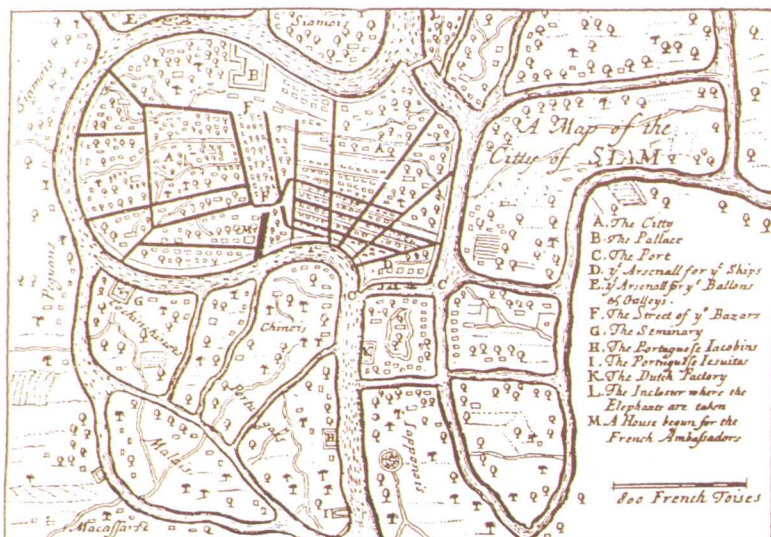
ดูเหมือนว่ามืองค์ประกอบหลายๆ ด้านที่ทำให้อยุธยาก้าวขึ้นมามีบทบาทในฐานะเมืองท่า กล่าวคือสภาพภูมิศาสตร์ที่ตั้ง นโยบายของราชสำนักกับสภาพแวดล้อมภายนอก ตลอดจนกลไกของรัฐ ซึ่งต่างก็เอื้ออำนวยต่ออยุธยา และก็เป็นสิ่งที่เราควรศึกษาให้เข้าใจถึงความเจริญรุ่งเรืองและการเจริญเติบโตของอยุธยา โดยเฉพาะอย่างยิ่งพัฒนาการในสมัยอยุธยาตอนต้นๆ ประมาณ

พุทธศตวรรษที่ ๑๙, ๒๐ และ ๒๑ (หมายถึง ๒๐๐ ปีแรก) ซึ่งจะช่วยให้เราเห็นภาพเด่นชัดของอยุธยาในฐานะที่เป็นทั้งเมืองท่าและราชธานีก่อนจะขึ้นถึงจุดสูงสุดของความเจริญในพุทธศตวรรษที่ ๒๒-๒๓ หรือ ๒๐๐ ปี หลังก่อนการล่มสลายเสียกรุง ทั้งนี้ก็โดยอาศัยพื้นที่ตอนกลางของกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาอันราบลุ่มกว้างใหญ่ไพศาลอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรด้านพืชพันธุ์ธัญญาหาร เช่น ข้าวและปลา

พ่อค้าชาวจีนขายของกับหญิงไทย
ภาพจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถ วัดตะปอนน้อย อ.ชลุมย์ จ.จันทบุรี

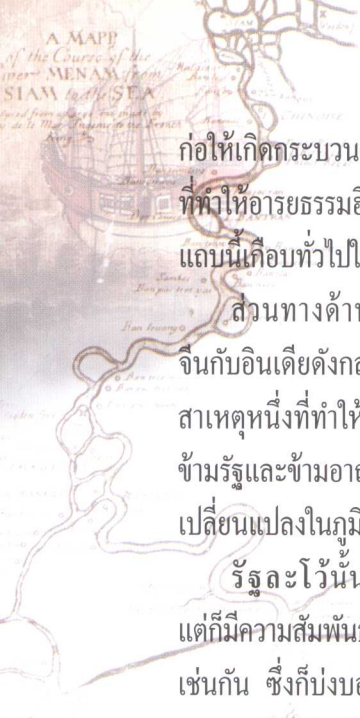

แผนที่แสดงชุมชนหลากหลายเชื้อชาติ ในยุครุ่งศรีอยุธยา ปี ค.ศ. ๑๖๘๘

● อยุธยา-ทิศตะวันออก/ทิศตะวันตก-อินเดียกับจีน

ดูเหมือนความสัมพันธ์ของภูมิภาคนี้ของเรากับอินเดียที่ผ่านเข้ามาทางพม่าตอนล่างและทางภาคใต้ของประเทศไทยปัจจุบันได้ก่อให้เกิดอารยธรรมทวารวดีหรือ (บางท่านเรียกว่า) ยุคมอญโบราณนี้ขึ้นในตอนต้นๆ พุทธศตวรรษ เส้นทางการค้านานาชาติระหว่างจีนและอินเดียจะผ่านไปมาโดยข้ามแหลมทองในบริเวณคอคอคกระ นี่เป็นเส้นทางสัญจรหลักระหว่างกวางตุ้งในประเทศจีนกับชายฝั่งทะเลโคโรมันเดลของราชวงศ์ปัลลวะและราชวงศ์โจงะในอินเดียได้ (แถบรัฐทมิฬนาฑูในปัจจุบัน)

ดูเหมือนว่าพ่อค้านักเดินทางรุ่นแรกๆ จะนิยมใช้เส้นทางบกข้ามจากฝั่งทะเลอันดามันมายังบริเวณอ่าวไทยนี้มากกว่าเส้นทางที่ต้องผ่านช่องแคบมะละกาที่อ้อมลงไปทางใต้อย่างที่จะมาใช้กันในสมัยหลัง การติดต่อสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมที่สัญจรไปมา กับอินเดีย

ก่อให้เกิดกระบวนการที่เรียกว่า การตานูวัติ หรือ Indianization ที่ทำให้อารยธรรมฮินดู พราหมณ์ และพุทธ ผังรากลงในดินแดนแถบนี้เกือบทั่วไปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรืออุษาคเนย์

ส่วนทางด้านทิศตะวันออก การติดต่อเชิงพาณิชย์ของจีนกับอินเดียดังกล่าวในตอนต้นๆ ของพุทธศตวรรษนั้น อาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ลุ่มน้ำเจ้าพระยากลายเป็นเส้นทางการค้าขายข้ามรัฐและข้ามอาณาจักร และก็มีรัฐสองรัฐที่มีความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงในภูมิภาคนี้ นั่นคือ รัฐละโว้และรัฐเสียน

รัฐละโว้นั้นถึงแม้จะเชื่อกันว่าอยู่ในอำนาจของเขมร แต่ก็มีความสัมพันธ์กับจีนในระบบการค้า-บรรณาการเป็นครั้งคราวเช่นกัน ซึ่งก็บ่งบอกถึงสัญลักษณ์ของความเป็นอิสระของรัฐละโว้จากเขมรได้เช่นกัน มีตัวอย่างและปรากฏการณ์ เช่น ละโว้สามารถส่งทูตและบรรณาการไปประเทศจีน เมื่อพุทธศักราช ๑๖๕๘/๑๑๑๕ และ ๑๖๙๘/๑๕๕๕ เป็นต้น จากนั้นก็ยังมี การส่งทูตจากละโว้ อีกหลายครั้งระหว่างพุทธศักราช ๑๘๓๒-๑๘๔๒/๑๒๘๙-๑๒๙๙ เมื่อเป็นเช่นนั้นละโว้ก็น่าจะกลายเป็นอาณาจักรอิสระในพุทธศตวรรษที่ ๑๙/กลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๓ ทั้งนี้หลักฐานจากจีนกล่าวไว้ในสมัยนั้นนอกจากละโว้แล้ว รัฐเสียนเองก็ส่งคณะทูตไปจีน เมื่อพุทธศักราช ๑๘๓๕-๑๘๖๖/๑๒๙๒-๑๓๒๓ และยังมีข้อมูลว่า ในปีพุทธศักราช ๑๘๓๘/๑๒๙๕ จักรพรรดิจีนทรงมีราชโองการดักเตือนเสียนว่า “จงรักษาคำมั่นสัญญา และอย่าทำร้ายมลายู”

เราเคยเชื่อกันหนักหนาว่า “เสียน” ตามจดหมายเหตุจีนก็คือสุโขทัย แต่จากการค้นคว้าหลังๆ ทำให้เกิดข้อโต้แย้งและคำถามและข้อมูลใหม่ๆ ขึ้นมากมาย เสียน อาจหมายถึงรัฐทางตะวันตกของลุ่มน้ำเจ้าพระยา คือสุพรรณบุรี หรือเพชรบุรี ก็เป็นไปได้

นักวิชาการบางท่าน เช่น โยนิโอะ อิซึอิ ถึงกับเสนอว่าที่แท้แล้ว
เสียนก็คืออยุธยา (อโยธยา) นั่นเอง ซึ่งได้กลายเป็นรัฐสำคัญก่อนการ
สถาปนาเป็นราชธานีอย่างเป็นทางการโดยพระเจ้าอู่ทองในปี ๑๘๙๓

มีหลักฐานจีนของหวังต้าหยวนกล่าวว่าในปีพุทธศักราช
๑๘๙๒/๑๓๔๙ เสียนได้ยอมขึ้นต่อหลอฮู่ (Hsien submitted
to Lo-hu) ถ้าหลอฮู่ คือ ละโว้ (ลพบุรี) แล้วก็ควรจะสมเหตุสมผล
มากกว่า เพราะหากเสียนคือสุโขทัย ก็ไม่มีหลักฐานใดที่จะทำให้
เชื่อได้ว่ารัฐตอนบนคือสุโขทัยยอมขึ้นกับละโว้ หลักฐานจีน
ดังกล่าวน่าจะสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์และความเป็นไปของ
กลุ่มรัฐหรือเรื่องของรัฐสองรัฐในลุ่มน้ำเจ้าพระยามากกว่า ว่าได้
รวมกันเป็นอาณาจักรเดียวคือ อาณาจักรอยุธยา ตั้งแต่นั้นมา
จีนก็เรียกชื่ออาณาจักรใหม่ว่า เสียนหลอ ซึ่งก็หมายถึงอยุธยานั่นเอง

● การค้าต่างประเทศ-ผู้ประกอบการจีน

ภายหลังการสถาปนาอยุธยาขึ้นแล้ว ประวัติศาสตร์ของ
อาณาจักรตามแนวทางการบันทึกของ “พระราชพงสาวดาร”
ก็เต็มไปด้วยเรื่องของกษัตริย์ พระบรมเดชานุภาพ การสงคราม
การแผ่ขยายพระราชอาณาจักร ซึ่ง “เรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ” ทั้งนี้
ทั้งปวงจะไม่เกี่ยวข้องกับการเศรษฐกิจหรือการค้าพาณิชย์
แต่อย่างใด

อย่างไรก็ตาม หากเราจะศึกษาจากหลักฐานอีกประเภทหนึ่ง
ที่แตกต่างไปจาก “พงสาวดาร” เช่น กฎหมายตราสามดวง
ภาพลักษณ์ของอาณาจักรอยุธยาและของกษัตริย์กลับออกมา
แตกต่างไปโดยสิ้นเชิงอยุธยากลับเต็มไปด้วยเรื่องราวของ
การพาณิชย์ ตลาด สำเภา ภาษีอากร ฯลฯ ในมาตราหนึ่ง

ของกฎหมายที่เรียกว่า พระโอยการลักษณะฝัวเมีย กล่าวถึง
ข้อกำหนดกฎหมายเรื่องสามีผู้เป็นพ่อค้ากับภรรยาไว้อย่าง
น่าสนใจว่า

“แม้ว่าชายไปเมืองจีน ไปชะเล เชียงใหม่ ไปพังก้า
ไปชาวผาแดง ดังนี้ไซ้ ท่านให้หญิงอยู่ถ้า ๓ ปี ถ้าได้ข่าวว่าสลัดจับ
ชายผู้ไปได้ แลสำเภาซัดไปตกข้าศึกให้หญิงอยู่ถ้า ๗ ปี ถ้าพ้น ๓ ปี
๗ ปีแล้ว หญิงมีผู้ผู้ มิให้มีโทษแก่ชายหญิงนั้นเลย”

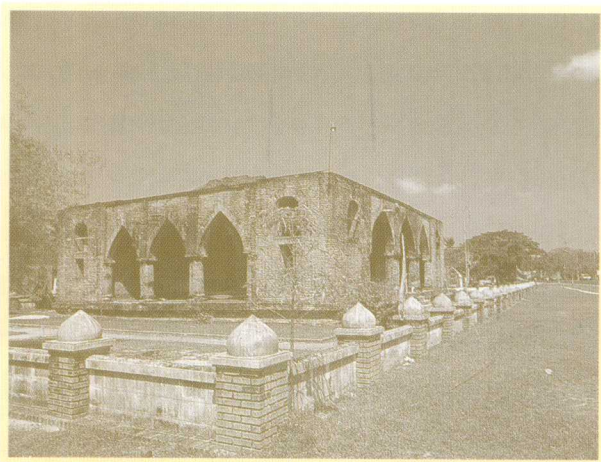
กฎหมายเช่นนี้แสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์แม้จะเป็น
องค์อวดดาร แต่ก็ต้องทรงสนพระทัยกับเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการ
ค้าขายและเศรษฐกิจและสิทธิของสตรีที่จะมีคู่ครองใหม่ (ตาม
กำหนดเวลาที่ว่า) กษัตริย์หาใช่เป็นองค์เทวะอยู่ลอยๆ ไม่

คำถามที่น่าสนใจคือ อยุธยาซึ่งเป็นอาณาจักรที่อยู่บน
แผ่นดินใหญ่ ไพรพลเมืองของอยุธยาน่าจะขาดความชำนาญ
ในเรื่องการเดินเรือทางทะเล แต่อาณาจักรอยุธยากลับเข้าไป
มีบทบาทในการค้าทางทะเลซึ่งเป็นเรื่องของความชำนาญพิเศษ
และอยู่ในมือของชาวจีน อินเดีย อาหรับ มลายู และกลุ่มคน
ในอินโดนีเซียเสียมากกว่า อยุธยาทำได้อย่างไร คำตอบก็คือ
การใช้บริการจีนโพ้นทะเลนั่นเอง คนจีนเหล่านี้ที่เข้ามาอยู่
ในดินแดนตามชายฝั่งทะเลของอุษาคเนย์เป็นเวลานานมากแล้วนั้น
แม้จะมีจำนวนไม่มากแต่ก็เป็นกลุ่มที่มีความสำคัญ มีทั้ง
ความชำนาญและความรู้ในเรื่องของการเดินทะเล ในเรื่องของ
เทคนิคการเดินเรือคงจะเป็นไปได้ที่พ่อค้าจีนเหล่านี้ได้เข้ามา
ถึงอ่าวสยามตั้งแต่ในตอนต้นๆ ของพุทธศตวรรษ หรือ
อาจก่อนที่คนไทยจะแผ่อำนาจและอิทธิพลมาถึงแถบนี้ใน

พุทธศตวรรษที่ ๑๙/๑๓

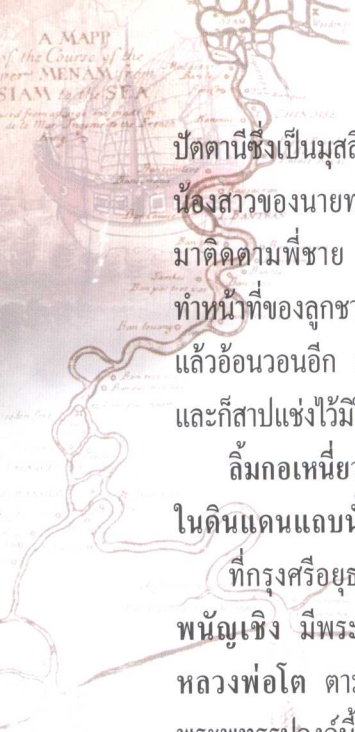
เชื่อกันว่า จากสาเหตุที่ราชสำนักของพระจักรพรรดิจีน ทรงจำกัดการค้ากับต่างประเทศ และทรงเข้มงวดกับประชากรจีนเอง มีส่วนทำให้เกิดมีเมืองท่าขึ้นทางทะเลจีนตอนใต้ และในอุษาคเนย์ ชาวจีนที่เดินทางค้าขายได้กลายเป็นจีนโพ้นทะเลตามเมืองท่าต่าง ๆ เป็นนักธุรกิจคนจีนตามชายฝั่งทะเลทั้งในสยาม และในหลายเมืองในแถบนี้กลายเป็นชุมชนเล็กชุมชนนั้นเก่าแก่มาเป็นเวลายาวนาน และกลายเป็นองค์ประกอบสำคัญของธุรกิจการค้าในภาคพื้นอุษาคเนย์ หรือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ลักษณะดังกล่าว เราจะพบเห็นเรื่องที่ถูกรักษาไว้ในรูปของตำนานมีตำนานไทยที่เกี่ยวกับคนจีนที่เดินทางเข้ามาตั้งหลักแหล่ง เช่น ที่ปัตตานี ก็มีสุเหร่าที่กล่าวกันว่าสร้างไม่เสร็จ เพราะจะเสร็จที่ใดก็ถูกฟ้าผ่าทุกที มีตำนานเล่ากันว่านายทหารจีนของราชวงศ์หมิงผู้หนึ่ง เดินทางเข้ามาแล้วก็ได้สมรสกับเจ้าหญิง

มัลยิดกรือเซะ ที่จังหวัดปัตตานี

ตำนานที่เกี่ยวข้องกับคนจีนที่เข้ามาตั้งหลักแหล่งราชอาณาจักรสยาม

ปัตตานีซึ่งเป็นมุสลิม นายทหารจีนถึงกับไม่กลับบ้านเมือง ร้อนถึงน้องสาวของนายทหารที่ต่อมารู้จักกันในนามว่า ล้มกอเหนี่ยว มาติดตามพี่ชาย ขอร้องให้กลับไปบ้านเกิดเมืองนอนเพื่อไปทำหน้าที่ของลูกชายที่ดีตามความเชื่อในลัทธิขงจื๊อ เมื่ออ่อนวอนแล้วอ่อนวอนอีก แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จ เธอก็เลยฆ่าตัวตาย และก็สาปแช่งไว้มิให้การก่อสร้างสุเหร่าได้สำเร็จ

ล้มกอเหนี่ยว กลายเป็นเทพหรือเจ้าประจำของชุมชนจีนในดินแดนแถบนั้น มีศาลเจ้าไว้เป็นที่เช่นสรวงบูชา

ที่กรุงศรีอยุธยาเองก็มีเรื่องราวในทำนองเดียวกัน ที่วัดพนัญเชิง มีพระพุทธรูปองค์ใหญ่หิมา ชาวบ้านเรียกกันว่า หลวงพ่อโต ตามตำนานในพงศาวดารเหนือ กล่าวถึงการสร้างพระพุทธรูปองค์นี้มีขึ้นในปีพุทธศักราช ๑๘๖๙/๑๓๒๖ ซึ่งก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยาในปี ๑๘๙๓/ถึงเกือบ ๒๖ ปี แสดงว่า ณ ชุมชนแห่งนี้ต้องมีผู้คนหนาแน่นหลากหลายมากก่อนแล้ว

นอกจากเรื่องของพระประธานวัดพนัญเชิง ก็ยังมีตำนานที่เกี่ยวข้องกับสถานที่นี้คือ เรื่องนางสร้อยดอกหมาก ตำนานกล่าวว่า เป็นเจ้าหญิงจากเมืองจีนซึ่งเดินทางมาอภิเษกกับพระเจ้าสายน้ำผึ้ง นางสร้อยดอกหมากเกิดทรงน้อยพระทัยที่ไม่ได้รับการต้อนรับอย่างสมพระเกียรติจากพระเจ้าสายน้ำผึ้ง ก็เลยกลั่นลมหายใจ ฆ่าตัวตาย และนี่ก็เป็นสาเหตุให้พระเจ้าสายน้ำผึ้งทรงสร้างพระพุทธรูปขึ้นตรงบริเวณที่พระราชทานเพลิงศพนางสร้อยดอกหมาก

ศาลเจ้าเจ้าแม่สร้อยดอกหมาก ด้านข้างวิหารหลวงพ่อดโต วัดพนัญเชิง

เรื่องราวทำนองนี้สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของดินแดนในตอนกลางของกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาที่เกี่ยวข้องกับคนจีน แม้จะไม่ปรากฏหลักฐานของจีนว่ามีการส่งเจ้าหญิงมาเสกสมรสกับกษัตริย์ในอุษาคเนย์ก็ตามแต่ก็น่าเชื่อว่ามีชาวจีนเข้ามาในดินแดนแถบบ้านเรานานนักหนา

น่าสนใจที่เรื่องทำนองเดียวกันนี้ก็ปรากฏในพงศาวดารมลายู (Sejarah Melayu) เช่นสุดด้านของอาณาจักรมะละกา ซึ่งสถาปนาภายหลังอยุธยาประมาณ ๕๐ ปี ก็อ้างว่าตนได้รับเจ้าหญิงมาจากเมืองจีน เราไม่ทราบว่าเป็นวิธีการเดียวกันของกษัตริย์แถบนี้ ที่อ้างความยิ่งใหญ่ของตนโดยอิงกับราชสำนักจีน ซึ่งถือได้ว่าเป็นมหาอำนาจของโลกในอดีต ถึงขนาดว่าได้เจ้าหญิงจีนมาเป็นคู่ครอง อย่างไรก็ตามในหลักฐานของจีนไม่ปรากฏหลักฐานที่จะมายืนยันเรื่องนี้ได้เลย แต่ก็มีพ่อค้าหรือคนจีนในอดีตที่ออกมาในดินแดนแถบบ้านเรา แล้วก็แอบอ้างในนามของพระจักรพรรดิจีนก็มี

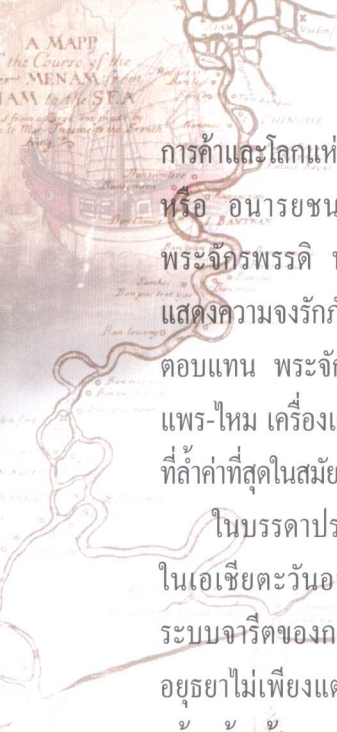
ก็พระราชทานนามให้หลวงพ่โตใหม่ว่า พระพุทฺธไตรรัตนนายก ซึ่งก็ตรงกับความหมายหนึ่งของช้างปอง)

ในเรื่องที่เกี่ยวกับจีนในอยุธยา นั้น ยังมีหลักฐานอีกอย่างคือ เมื่อมีการขุดค้นพระปรางค์วัดราชบูรณะก็ขุดพบโบราณวัตถุที่มีจารึกภาษาจีน รวมทั้งภาพเขียนสีแบบจีนในกรุด้วย (อย่างไรก็ตาม ในกรณีของกรุวัดราชบูรณะนี้มีข้อถกเถียงที่ยังไม่ลงตัวทางประวัติศาสตร์ว่า กรุและปรางค์นี้สร้างขึ้นเมื่อไร ตอนต้น อยุธยาในสมัยเจ้าสามพระยา หรือตอนปลายในสมัยพระบรมโกศ) อย่างไรก็ตาม ก็ปฏิเสธความมีอยู่และความสำคัญของคนจีนในอยุธยาไม่ได้ยุ้นั่นเอง

กล่าวโดยย่อ มีหลักฐานแน่ชัดว่ามีคนจีน “โพ้นทะเล” อยู่ในอยุธยา และเป็นประชากรที่มีบทบาทสำคัญมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของการค้าต่างประเทศ คนจีนมีความรู้และความชำนาญในการต่อเรือ สร้างเรือ และในการทำการค้า ซึ่งเป็นสิ่งที่ราชสำนักอยุธยาต้องการเป็นอย่างยิ่ง วิลเลียม สกินเนอร์ นักวิชาการผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับจีนในไทย กล่าวว่าเมื่อถึงศตวรรษที่ ๒๓/๑๙ ชุมชนจีนในอยุธยามีอยู่ถึงประมาณ ๓,๐๐๐-๔,๐๐๐ คน โดยที่ทั้งประเทศจะมีประมาณ ๑๐,๐๐๐ คน

● ระบบบรรณาการ และการ “จิ้มก้อง”

ลักษณะของความสัมพันธ์ของ “พ่อค้าจีนเอกชนกับราชสำนักสยาม” นี้ ขยายขอบเขตไปรวมถึงการทูตในระบบบรรณาการระหว่างอยุธยากับจีนอีกด้วย เป็นที่ทราบกันดีว่าการค้ากับจีน จัดในรูปที่คู่ประหนึ่งว่า ไม่มีเรื่องของตลาด (market) เข้ามาเกี่ยวข้อง ทั้งนี้เพราะจักรพรรดิจีน ในฐานะโอรสแห่งสรวงสวรรค์ ไม่สามารถจะลดพระองค์ลงมาเกี่ยวข้องกับ

การค้าและโลกแห่งความสามานย์ได้ บรรดา “คนป่าคนเถื่อน” หรือ อนุารยชนทั้งหลายนั้นแหละ ที่มาสยบต่อราชสำนัก พระจักรพรรดิ นำเอาบรรณาการมา “จิ้มก้อง” ถวายเพื่อแสดงความจงรักภักดี และเพื่อเป็นการแสดงพระเมตตา เป็นการตอบแทน พระจักรพรรดิจีนก็จะประทานสิ่งของให้กลับไป เช่น แพร-ไหม เครื่องเคลือบถ้วยโถโอชาม ซึ่งเป็นเครื่องอุปโภคบริโภค ที่ล้ำค่าที่สุดในสมัยนั้น

ในบรรดาประเทศที่จีนถือว่าเป็น คนป่าคนเถื่อนทั้งหมด ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดูเหมือนว่าอยุธยาจะซื้อตรงต่อระบบจารีตของการค้าในรูปบรรณาการน้อยอย่างยิ่งวด กษัตริย์อยุธยาไม่เพียงแต่จะส่งคณะทูตไปเป็นประจำแล้ว แต่ยังส่งไปพร้อมด้วยข้าวของบรรณาการจำนวนมากมาเป็นพิเศษด้วย เช่น ไม้ฝาง ไม้กฤษณา พริกไทย งาช้าง ฯลฯ

กษัตริย์อยุธยาได้ผลประโยชน์ทั้งทางเศรษฐกิจและการเมืองจากระบบ “จิ้ม ก้อง” นี้เป็นอย่างมากในรายการของเครื่องบรรณาการที่อาณาจักรต่าง ๆ ส่งไปถวายยังราชสำนักหมิง (๑๙๑๑-๒๑๘๗)/๑๓๖๘-๑๖๔๔) นั้น ปรากฏว่าบรรณาการจากอยุธยาเป็นรายการที่ทั้งยาวและมากที่สุด มีจำนวนถึง ๔๔ รายการ ในขณะที่เมื่อเปรียบเทียบกับมะละกามี ๒๖ เบ็งกอล ๒๔ สุมาตราเหนือ ๑๙ ศรีลังกา ๑๗ และยะโฮ ๑๕ ตามลำดับ ซึ่งก็หมายความว่าในทางกลับกัน “จ่ายมากก็ได้มาก”

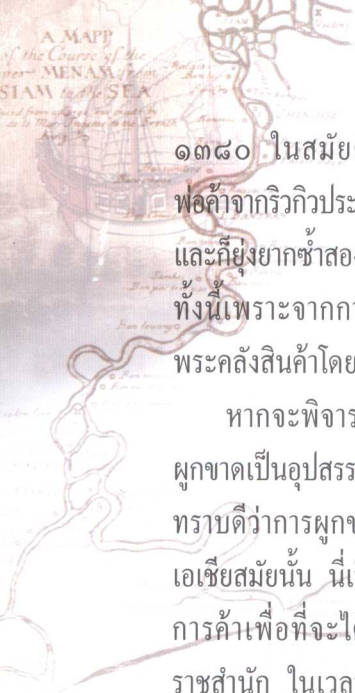
อยุธยาก็จะได้รับสิทธิพิเศษและสิ่งของจากจีนเป็นจำนวนมากเป็นการตอบแทนซึ่งก็เป็นข้าวของที่มีราคาค่างวดอย่างยิ่งเมื่อขนกลับมาถึงอยุธยาสามารถนำมาใช้ในราชสำนักหรือขายต่อส่งออกไปต่างประเทศ

ความสัมพันธ์อันใกล้ชิดของไทยกับจีนในระบบบรรณาการ “จิ้มก้อง” ทั้งนี้โดยผ่านจากนโยบายของราชสำนักกับบทบาทของชาวจีนในท้องถิ่นนี้ แสดงให้เห็นชัดอย่างกรณี เช่น ราชสำนักจักรพรรดิจินทรงขอให้อยุธยาเป็นตัวกลางในการส่งพระราชสาส์นต่อไปยังรัฐอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรืออย่างในกรณีที่จีนกำหนดมาตราชั่ง ตวง วัด จีนใหม่เพื่อให้ใช้เป็นมาตรฐาน “สากล” ในบรรดารัฐต่างๆ ในเอเชีย จีนก็จะส่งให้กับอยุธยาเป็นแห่งแรก

น่าสนใจว่าภายหลังการสถาปนาอาณาจักรอยุธยา และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อราชวงศ์หมิงต้องการที่จะฟื้นฟู ระบบบรรณาการตามแบบประเพณีดั้งเดิมบรรดากษัตริย์อยุธยาก็จะกระตือรือร้นที่จะสร้างสายสัมพันธ์กับจีนอย่างแข็งขัน หากจะศึกษาความสัมพันธ์ทางบรรณาการนี้อย่างละเอียดระหว่างจีนสมัยหมิงกับอยุธยาแล้ว เราจะพบว่าระบบนี้สิ้นไหลและคล่องตัวอย่างยิ่งจากปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙/กลาง ๑๕ จนถึงกลางศตวรรษที่ ๒๑/สิ้น ๑๕ โดยเริ่มจากทูตคณะแรกของราชวงศ์หมิงมาถึงอยุธยาในปี ๑๙๑๒/๑๓๖๙ เพื่อทวงบรรณาการที่เคยได้รับตามประเพณี

การค้ากับต่างประเทศสมัยอยุธยาเป็นการค้าผูกขาดโดยกษัตริย์เรามีหลักฐานแน่ชัดว่าเมื่อศตวรรษที่ ๒๑/๑๕ การค้าต่างประเทศเป็นการผูกขาดโดยราชสำนัก เอกสารของอาณาจักรริวกิว (โอกินาวา) ที่เรียกว่า เรคิไดโฮอัน (Rekidai Hoan ที่แปลเป็นภาษาอังกฤษว่า Ryukyuan Relations with Korea and South Sea Countries)

ชี้ให้เห็นว่ามีการค้าระหว่างอยุธยากับริวกิวมาตั้งแต่ปี ๑๙๓๒/

๑๓๘๐ ในสมัยต้นอยุธยาแล้ว และในปี ๑๙๖๒/๑๔๑๙ พ่อค้าจากกรีกวิประสบความยุ่งยากในการขายเครื่องเคลือบในอยุธยา และก็ยุ่งยากซ้ำสองในการซื้อไม้ฟางอันเป็นสินค้าที่ตนต้องการมาก ทั้งนี้เพราะจากการควบคุมการค้าของราชสำนัก ต้องซื้อจาก พระคลังสินค้าโดยตรงจะไปหาซื้อจากเอกชนโดยอิสระหาได้ไม่

หากจะพิจารณาจากหลักฐานดังกล่าว ก็จะทำให้เห็นว่าการค้า ผูกขาดเป็นอุปสรรคในการประกอบกิจกรรมทางพาณิชย์ แต่เราก็ทราบดีว่าการผูกขาดนั้นเป็นเรื่องปกติและเป็นธรรมเนียมของ เอเชียสมัยนั้น นี่เป็น “วิถีเอเชีย” ที่ราชสำนักต้องการควบคุม การค้าเพื่อที่จะได้มาซึ่งสินค้า เครื่องอุปโภคบริโภคสำหรับ ราชสำนัก ในเวลาเดียวกันก็ได้ผลประโยชน์ทางด้านภาษีอากร ดังจะเห็นได้ว่ากฎหมายในสมัยนั้นจะเรียกเก็บอากรขาเข้าเป็นมูลค่า ๑๐% ของสินค้าซึ่งเทียบได้กับวิธีปฏิบัติเช่นเดียวกัน ในเมือง กวางตุ้งที่เก็บสูงถึง ๒๐% หรือ ๓๐% แต่เมื่อเทียบกับมะละกาที่ พยายามดึงการค้าไปที่นั่นกลับเก็บต่ำมากเพียง ๓-๖ %

โดยทฤษฎีเทวราชา-พุทธราชา กษัตริย์อยุธยา เป็นทั้งองค์อวตารและพระโพธิสัตว์ ซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับ การค้าพาณิชย์ แต่ในทางปฏิบัติราชสำนักของพระองค์ก็เป็น ผู้ดำเนินการ เรือสินค้าไม่ว่าจะเป็นสำเภ (จีน) หรือ กำปั่น (ฝรั่ง) เมื่อเข้ามาถึงจะต้องนำบรรณาการ (ของกำนัล) จำนวนที่มากพอ สำหรับกษัตริย์และขุนนางราชสำนักสงวนไว้ซึ่งสิทธิที่จะเลือก ซื้อสินค้าที่มากับเรือนั้นก่อน และในทำนองเดียวกันการส่งออก สินค้าก็จะขึ้นอยู่กับควบคุมของทางการ ซึ่งในเรื่องนี้ทั้งหมด จะอยู่ในความดูแลของพระคลัง หรือผู้ที่มีตำแหน่งที่เป็นทางการ คือ “ออกพญาศรีธรรมราชเดชะชาติอำมาตยานุชิตพิพิพัตรน

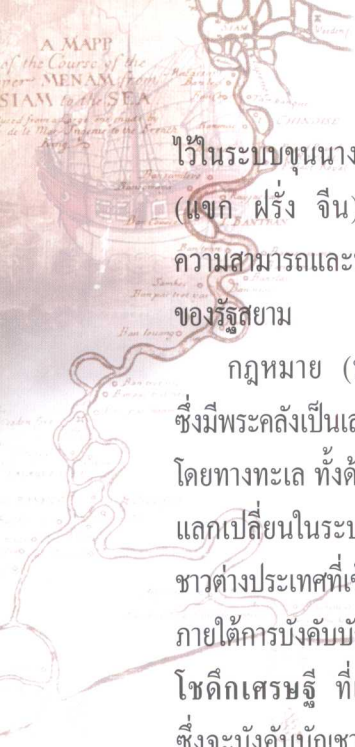
ราชโกษาธิบดีอภัยพิริยบรากรมภาหุ ตราบัวแก้ว ถือนักดินา ๑๐๐๐๐” พระคลังจะมีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาหรือเจ้าพระยา ก็แล้วแต่กรณีของความดีความชอบ หรือขึ้นอยู่กับพระราชอัธยาศัย เป็นที่โปรดปราน

● กรมพระคลังกับการผูกขาดการค้า

ถึงตรงนี้แหละที่เรามีความจำเป็นที่จะต้องศึกษาและทำความเข้าใจในโครงสร้างและอำนาจหน้าที่ของพระคลัง ผู้คุมทั้ง export-import กล่าวโดยรวมแล้ว พระคลังมีหน้าที่หลักในการจัดการกิจการที่เกี่ยวกับภายนอกทั้งหมดของอาณาจักร ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการค้าหรือการทูต (หาได้แยกออกเป็นการค้าต่างประเทศ หรือการพาณิชย์อย่างที่เราเข้าใจในปัจจุบันไม่) ในระดับสูง พระคลังรับผิดชอบต่อการติดต่อกับต่างประเทศหรือการส่งหรือรับคณะทูต ในระดับล่างลงมา พระคลังดูแลควบคุมการค้า พ่อค้า และชาวต่างประเทศที่เข้ามาทั้งหมด พระคลังเป็นผู้เก็บอากรสินค้านำเข้า และที่สำคัญที่สุดคือดูแลคลังที่เก็บสินค้า (เลยได้ชื่ออย่างไม่เป็นทางการว่า พระคลัง (สินค้า) นั่นเอง) ซึ่งเป็นสินค้าที่กำหนดว่า ต้องห้าม ผูกขาดของหลวงหรือราชสำนัก

การเก็บสินค้าไว้ในคลัง ตลอดจนการส่งขายออกทางเรือ นั้น มีกรมกองและเจ้าหน้าที่รับผิดชอบ ดังที่ปรากฏอยู่ใน “กฎหมายพระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน” ที่ประกาศใช้ในสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ๑๙๙๑-๒๐๓๑/๑๔๔๘-๔๘)

กฎหมายนี้จัดการเกี่ยวกับการค้าของหลวง สร้างหลักประกันให้ราชสำนักได้ผลประโยชน์จากการดำเนินการของกรมพระคลัง กฎหมายนี้กำหนดตำแหน่งและบรรดาศักดิ์ให้กับพ่อค้าชาวต่างประเทศ

ไว้ในระบบขุนนางของอยุธยา ทำให้พ่อค้าต่างประเทศเหล่านั้น (แขก ฝรั่งเศส จีน) กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของราชการอยุธยา ความสามารถและประสบการณ์ถูกนำมาใช้เพื่อเป็นแกนขาการค้าของรัฐสยาม

กฎหมาย (พระไอยการ) ดังกล่าวกำหนดให้มีกรมคลัง ซึ่งมีพระคลังเป็นเสนาบดีผู้ควบคุมทั้งด้านการติดต่อกับต่างประเทศ โดยทางทะเล ทั้งด้านการจัดการคลังเก็บสินค้า ทั้งด้านการซื้อขาย แลกเปลี่ยนในระบบผูกขาด และทั้งด้านการติดต่อโดยทั่วไปกับชาวต่างประเทศที่เข้ามาทำการค้าขายนั้นแยกออกตามเขตภูมิศาสตร์ ภายใต้การบังคับบัญชาของขุนนางที่รองไปอีก ๒ ตำแหน่ง คือ คือ โขดึกเศรษฐี ที่เป็นคนจีน ท่านผู้นี้จะมีผู้ช่วยคือ เทพภักดี ซึ่งจะบังคับบัญชากรมหนึ่งกรมที่มีการค้าจากด้านทิศตะวันออก หรือที่รู้จักกันทั่วไปว่า กรมท่าซ้าย ที่เกี่ยวกับการค้าจีนและดินแดนในแถบเดียวกัน

ในหนังสือ From Japan to Arabia : Ayuttaya's Maritime Relations with Asia เคนนอน บรีซีล (K. Breazeale) ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า ในส่วนงานของกรมพระคลังนี้ กรมท่าซ้าย เป็นกรมที่มีความสลับซับซ้อนมากทั้งในด้านจำนวนของเจ้าพนักงาน และในด้านของอำนาจหน้าที่ พนักงานส่วนใหญ่ของกรมนี้ลงไปจนถึงระดับล่าง ถูกว่าจ้างให้ทำหน้าที่เป็นลูกเรือสำเภา พนักงานส่วนใหญ่เป็นชาวจีนที่อาศัยอยู่ในอยุธยา และก็เดินเรือสำเภาให้กับการค้าของราชสำนัก ไปยังเมืองท่าในประเทศจีนและนากาซากิในประเทศญี่ปุ่น บรรดาลูกเรือเหล่านี้ได้รับการแต่งตั้งเป็นขุนนางตามลักษณะการปกครองของอยุธยา ไม่เพียงแต่ตำแหน่งสูงๆ อย่างนายสำเภา (จันจู้) หรือผู้นำร่อง (ตันหน)

พนักงานบัญชี (ลำด้า) นายท้าย (ไต้ก๋ง) เท่านั้น แต่ลงไปถึงระดับล่างอย่างเช่น ทอดสมอและทอดดิ่ง (เท่าเต้ง ฮู้เตี้ยว) จนกระทั่งพนักงานทำความสะอาดกวาดสำเภา (จับกะเถา) คนเหล่านี้จะมีศักดิ์นาตามลำดับของความสำคัญ รวมแล้วมีอยู่ถึง ๔๗ ตำแหน่งด้วยกัน และนี่ก็คงเป็นจำนวนคนเท่าที่พึงจะต้องใช้ในการเดินเรือสำเภาแต่ละครั้งๆ ไป

มีหลักฐานว่าเรือสำเภาจากอยุธยาที่ไปนากาซากิระหว่างปี ๒๒๓๐-๒๒๗๑/๑๖๘๗-๑๗๒๘ จะมีจำนวนลูกเรือ นายเรือ ประมาณเท่านี้เป็นอย่างต่ำ

อนึ่ง ในการศึกษาในเชิงสถิติจากเรือที่ไปถึงญี่ปุ่นในสมัยนั้น ๔๖ลำ ทำให้เราทราบว่าเรือสำเภาขนาดเล็กสุดที่ขนสินค้าจากอยุธยาไปนั้น จะมีลูกเรือจีนระหว่าง ๔๔-๗๙ คน บางลำก็จะมีคนไทยไปด้วย ๑ ถึง ๒ หรือ ๓ คน สำเภาใหญ่สุดจะมีลูกเรือถึง ๘๗-๑๑๔ คน (หรือ ๘๙-๑๑๗ ถ้านับรวมคนไทยที่ไปด้วย)

จำนวนโดยเฉลี่ยของสำเภาขนาดใหญ่ ๒๗ ลำ คือมีคนจีนบนเรือ ๑๐๑.๕ คน (หรือ ๑๐๔ ถ้านับรวมคนไทย) ดูเหมือนว่าบรรดาสำเภาซึ่งส่วนใหญ่ต่อขึ้นในแม่น้ำเจ้าพระยา เพื่อใช้ในการค้าของราชสำนักนี้ ถ้าหากพิจารณาจากข้อมูลสถิติดังกล่าวจะมีขนาดใหญ่โตทีเดียว เพราะโดยเปรียบเทียบแล้ว หากเป็นสำเภาเล็ก ก็จะมีลูกเรือเพียง ๖๒.๕ (๖๓.๓ ถ้านับรวมคนไทย)

ในทุกๆ ๘ ปี ระหว่าง ๒๒๓๒-๔๖/๑๖๘๙-๑๗๐๓ จะมีสำเภาขนาดใหญ่ ๒ ลำไปถึงนากาซากิ ซึ่งหมายความว่ากรมพระคลังคงมีเรือใหญ่ ๒ ลำไว้ทำการค้าเป็นประจำกับญี่ปุ่น แต่หลังจากสมัยนั้นก็ลดลงเหลือเพียงลำเดียว อนึ่งประมาณ ๔๑% ของสำเภาทั้งหมดจะเป็นขนาดเล็ก และกว่าครึ่งหนึ่ง

ของสำเภาก็จะบรรทุกสินค้าของหลวง โดยที่กรมพระคลัง
อาจว่าจ้างสำเภาก็ต่างหากเพื่อขนสินค้าให้กับหลวง
เป็นการเพิ่มเติม

● กรมท่าซ้าย-ขวา-กลาง

ในเรื่องเกี่ยวกับการค้าต่างประเทศนี้ กรมพระคลังฯ
มีหน่วยงานและเจ้าหน้าที่ดูแลดังนี้ คือ “โชติกราชเศรษฐี”
ในฐานะเจ้ากรมท่าซ้าย เป็นผู้รับผิดชอบต่อกิจการสำเภา
ที่อยู่ในอาณาบริเวณที่เกี่ยวข้องกับจีน ดูแลเกี่ยวกับการเดินทาง
ไปมาระหว่างเมืองท่าจีนตอนใต้ รวมทั้งเมืองท่าอื่นๆ ที่เชื่อมโยง
กับอยุธยา เช่น นากาซากิ เกะริวกิว และเมืองท่าในเวียดนาม
นอกจากนั้นสำเภาของพ่อค้าจีนเอกชนที่เดินทางอยู่ระหว่างอยุธยากับ
เมืองท่าทั้งหลายทางด้านตะวันออก รวมถึงหมู่เกาะใน
เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จากสุมาตราจนถึงฟิลิปปินส์ ก็ตกอยู่ใน
ความควบคุมดูแลของกรมนี้เช่นกัน ภาษาที่ใช้ในกิจการ
ของกรมนี้คือภาษาจีน

นอกเหนือจากกรมท่าซ้าย ก็คือ กรมท่าขวา ซึ่งมี
“จุลาราชมนตรี” เป็นหัวหน้าควบคุมกรม เราเรียกอีกอย่างหนึ่ง
ได้ว่าเป็นกรมที่เกี่ยวกับการค้าทางด้านทิศตะวันตก ที่มาจาก
เมืองท่าในคาบสมุทรมลายู หมู่เกาะต่าง ๆ (ในอินโดนีเซีย)
ตลอดจนเอเชียใต้ ศรีลังกา มัลดีฟ ไปจนถึงบรรดารัฐอาหรับ
และเปอร์เซีย ผู้ว่ากรมนี้มักจะเป็นชาวอินเดียโดยเฉพาะอย่างยิ่ง
ในสมัยอยุธยาตอนปลาย

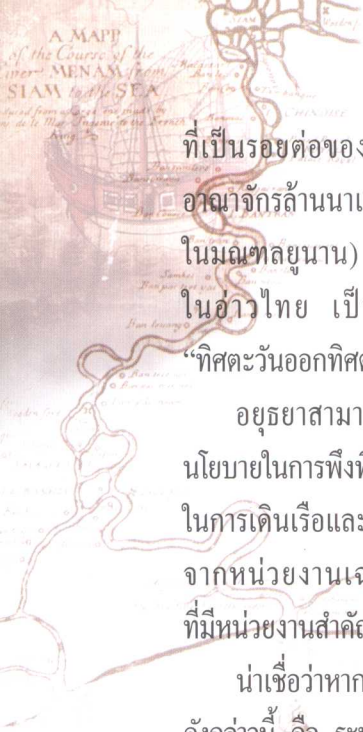
เจ้ากรมท่าขวาหรือ “จุลาราชมนตรี” ยังมีผู้ได้บังคับบัญชา
ที่รู้จักกันในนามของเจ้าท่าอีกสองนายคือ “ราชมนตรี” ผู้ดูแล

พ่อค้าที่เป็น “แขก” (ซึ่งหมายถึงผู้ที่เป็นมุสลิมจากคาบสมุทรมลายูและหมู่เกาะอินโดนีเซีย) ส่วนเจ้าทำอีกคน คือ “นนทเกษ” รับผิดชอบกับ “พราหมณ์เทศ” ซึ่งหมายถึงพ่อค้าจากอินเดียได้

จากความเกี่ยวข้องกับดินแดนที่ล่องลงไปในหมู่เกาะ กรมนี้ น่าจะใช้ภาษามลายูเป็นภาษาของการติดต่อทางการค้า มีหลักฐานจากทางฮอลันดาว่าอยุธยาเคยใช้ภาษาและล่ามมลายูติดต่อลงไปในเกาะชาวจะมาเลิกโดยหันไปใช้ภาษาจีนแทนที่ในสมัยธนบุรีและกรุงเทพฯ

ในสมัยอยุธยาตอนกลาง เมื่อพ่อค้าจากยุโรปเริ่มมาถึงนั้น ฝรั่งเศสก็จะถูกจัดให้ขึ้นกับกรมทั้งสองข้างต้น กรมไหนก็ได้แล้วแต่ความเหมาะสม โดยไม่มีข้อกำหนดตายตัว แต่ในตอนหลังได้มีการตั้งกรมขึ้นใหม่ คือ “กรมท่ากลาง” และบรรดาฝรั่งชาวยุโรปก็ถูกจัดให้ขึ้นกับกรมนี้ ข้อความในกฎหมายพระไอยการที่กล่าวถึงมาแล้วก็จะมี การเปลี่ยนบทบาทบุญญติกฎหมาย แก้ไขดัดแปลงใหม่ไปตามกาลเวลา มีการเพิ่มกลุ่มของชาวต่างประเทศที่เข้ามา อย่างเช่น กฎหมายกำหนดให้ฮอลันดาขึ้นต่อกรมท่าซ้าย มีได้ขึ้นกับกรมท่ากลาง ทั้งนี้เพราะลักษณะของการค้าของฮอลันดาเกี่ยวข้องกับคล้ายคลึงกับของจีนหรือทางด้านทิศตะวันออกมากกว่าเป็นต้น

จากการศึกษาข้างต้น ทำให้เห็นโดยชัดว่าอาณาจักรอยุธยา มีบทบาททางการค้ากับต่างประเทศเป็นอย่างมาก และนี่ก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้อาณาจักรแห่งนี้เจริญรุ่งเรืองอย่างยิ่ง อยุธยาได้พึ่งพาอยู่แต่เพียงพื้นฐานทางเศรษฐกิจ ของการเพาะปลูกข้าวกับการควบคุมกำลังไพร่พลในระบบศักดินาเท่านั้น ไม่แต่ยังอาศัยความได้เปรียบทางด้านภูมิศาสตร์ ที่ตั้งอยู่ระหว่างเขตแดน

ที่เป็นรอยต่อของผืนแผ่นดินอันกว้างใหญ่ ที่เชื่อมโยงไปถึงอาณาจักรล้านนาและล้านช้าง (ซึ่งเชื่อมต่อไปยังตอนใต้ของจีน ในมณฑลยูนนาน) ทางเหนือ กับทางใต้ที่มีทางออกทางทะเล ในอ่าวไทย เป็นเรื่องของ “ทิศเหนือทิศใต้” มากกว่า “ทิศตะวันออกทิศตะวันตก”

อยุธยาสามารถใช้ความได้เปรียบทางภูมิศาสตร์ผนวกกับนโยบายในการพึ่งพิงต่อความชำนาญการพิเศษของจีนและ “แขก” ในการเดินเรือและบริหารจัดการการค้าพาณิชย์ ดังจะเห็นได้ชัดจากหน่วยงานเฉพาะของกิจการด้านนี้ คือ กรมพระคลัง ที่มีหน่วยงานสำคัญรองลงมาอีก คือ กรมท่าขวาและกรมท่าซ้าย

น่าจะถือว่าหากเราสามารถทำการศึกษาเชิงเปรียบเทียบในเรื่องดังกล่าวนี้ คือ ระหว่างอยุธยากับอาณาจักรอื่นๆ ที่มีลักษณะเด่นชัดในเรื่องการค้าพาณิชย์ อย่างเช่น ศรีวิชัยที่มีมาก่อนแล้ว ในเกาะสุมาตราหรือที่เกิดขึ้นภายหลังอย่างมะละกาทางด้านฝั่งตะวันตกของมาเลเซีย ที่มีตำแหน่งของ “เจ้าท่า” ที่เรียกว่า shabandar ก็อาจทำให้เราทราบและเข้าใจได้ดีขึ้นเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของอยุธยาอันมีบทบาทในเชิงพาณิชย์เป็นเรื่องของประวัติศาสตร์เศรษฐกิจมากกว่าประวัติศาสตร์การเมืองอันซับซ้อน เช่น เรื่องของการแย่งชิงราชสมบัติ การเปลี่ยนวงศ์เปลี่ยนกษัตริย์ หรือการสงครามแย่งความเป็นใหญ่ในบรรดาอาณาจักรทั้งหลายในแถบนี้ ทำนอง “พม่ารบไทย” “ไทยรบพม่า” และ/หรือ “ไทยรบเขมรลาว” ฯลฯ

ซึ่งมักจะเป็นเพียงด้านเดียวของประวัติศาสตร์สมัยอยุธยา

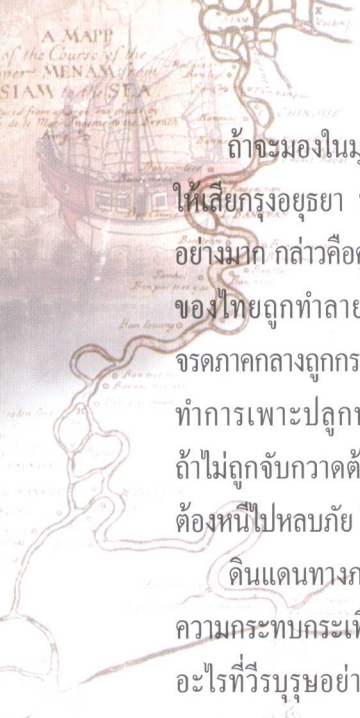
๓. การค้าภาครรัฐ

“ก่อนสมัยใหม่” ยุคสุดท้าย

.....

เมื่ออยุธยาล่มสลายไปในปี พ.ศ. ๒๓๑๐ การค้าการพาณิชย์ที่กล่าวมาข้างต้น ก็ถึงกาลอวสานไปด้วยกว่าจะฟื้นตัวเริ่มขึ้นใหม่ก็กินเวลากว่าทศวรรษ ดังเห็นได้จากพระราชกรณียกิจในด้าน “การค้าและพาณิชย์” ของพระเจ้ากรุงธนบุรีมหาราช (ตากสิน) และกษัตริย์ราชวงศ์จักรี สมัยรัตนโกสินทร์ ดังนั้นในตอนท้ายของงานเขียนก็ประสงค์จะสะท้อนสภาพเศรษฐกิจดังกล่าวในสมัยนั้นที่ยังอยู่ในยุค “ก่อนสมัยใหม่” ก่อนที่รัฐไทยจะต้องเผชิญหน้ากับสถานการณ์ใหม่เมื่อฝรั่งชาติตะวันตกจะเข้ามามีอิทธิพลแทน เราจะมาดูในเรื่องที่เกี่ยวกับสินค้าภายในประเทศ (ที่มาในรูปของการเก็บ “ส่วย”) กับการส่งสินค้าออกของไทย (ในรูปของการค้าเรือสำเภา) ซึ่งกล่าวได้ว่าสืบทอดมาจากสมัยอยุธยาจริงๆ แต่ก็มีลักษณะพิเศษของรัตนโกสินทร์อีกด้วย ทั้งนี้โดยยึดเอารัชสมัยของรัชกาลที่ ๒ และ ๓ เป็นกรณีศึกษาเฉพาะ

ในกรณีของรัชกาลที่ ๓ นั้น เรามักจะคุ้นเคยดีว่าพระองค์ทรงเป็น “กษัตริย์-พ่อค้า” ที่สามารถ แต่สำหรับรัชกาลที่ ๒ ดูเหมือนประวัติศาสตร์ไทยส่วนใหญ่ที่เขียนและเล่าเรียนกันมากล่าวถึงพระองค์ในแง่ของการทรงเป็นกวีและศิลปินให้น้ำหนักในเรื่องกิจการในราชสำนักทางด้านวัฒนธรรมเป็นส่วนใหญ่ทั้งๆ ที่รัชสมัยของพระองค์กิจการด้านเศรษฐกิจมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นยุคสมัยที่บ้านเมืองฟื้นตัวจากความบอบช้ำของการเสียกรุงศรีอยุธยาแล้ว

ถ้าจะมองในมุมกว้าง สงครามระหว่างไทยกับพม่าอันเป็นผลให้เสียกรุงอยุธยา พ. ศ. ๒๓๑๐ นั้น มีผลกระทบต่องังคมไทยอย่างมาก กล่าวคือศูนย์กลางของอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจของไทยถูกทำลายลงราบเรียบ ดินแดนตั้งแต่ภาคเหนือลงมาจรดภาคกลางถูกกระทบกระเทือนด้วยสงคราม ประชาชนไม่สามารถทำการเพาะปลูกหรือทำมาหาเลี้ยงชีพได้ประชาชนส่วนใหญ่ถ้าไม่ถูกจับกวาดต้อนไป เป็นเชลยก็ล้มหายตายจากไปหรือไม่ก็ต้องหนีไปหลบภัย ในที่ที่ห่างไกลออกไป

ดินแดนทางภาคตะวันออกของไทย จะเป็นดินแดนที่ได้รับผลกระทบกระเทือนจากสงครามน้อยที่สุด ดังนั้นจึงไม่น่าสงสัยอะไรที่วีรบุรุษอย่างพระยาวชิรปราการ (ตากสิน) จะเสด็จไปรวบรวมกำลังคนทางด้านจากชลบุรีถึงจันทบุรีและทางด้านนี้พระองค์พระองค์ก็ยังทรงได้ฐานสนับสนุนสำคัญทั้งทางด้านกำลังคนกับกำลังทรัพย์ กล่าวคือจากชุมชนจีนตามหัวเมืองชายทะเลเหล่านั้น

เมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ทรงตั้งเมืองหลวงขึ้นใหม่พร้อมด้วยกำลังคนเพียงประมาณ ๑ หมื่นคนนั้น ก็ทรงเลือกเมืองบางกอกเป็นราชธานี (ธนบุรี) ณ ที่นี้ชุมชนจีนที่ตั้งหลักแหล่งมั่นคงอยู่แล้ว อยู่ทางด้านฝั่งตะวันออกของบางกอกคือแถบพระบรมมหาราชวังในปัจจุบัน ในอดีต “บางกอก” หมายถึงดินแดนทั้งสองฝั่งของแม่น้ำเจ้าพระยา บางกอกเป็น “เมืองนอกแตก” ที่มีศูนย์กลางที่อยู่ “พระราชวังเดิม” (กองทัพเรือในปัจจุบัน)

เมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี (ตากสิน) ทรงขับไล่พม่าไปแล้ว เป้าหมายที่สำคัญในระยะนี้ก็คือการสถาปนาความสัมพันธ์กับจีน ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ทางการเมืองในการที่จะได้รับรองจากจีน

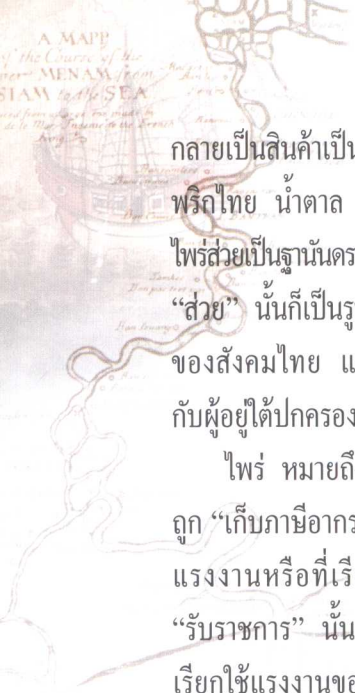
และเพื่อที่จะได้ทำการค้าอีกด้วย เพราะในระบบเก่านั้น การค้าและการเมื่อ (ความสัมพันธ์) กับจีนหาได้แยกขาดจากกันไม่ (ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในสมัยอยุธยา)

ความผันผวนของเหตุการณ์และสงครามในเมืองไทย ทำให้จีนไม่แน่ใจในการติดต่อกับไทยเป็นเวลานาน สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ทรงใช้เวลาถึง ๑๐ ปี จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๓๒๐ (ค.ศ. ๑๗๗๗) จึงได้รับอนุมัติจากจีนให้ส่งทูตบรรณาการไปได้ และทรงได้รับการรับรองจากจีนว่าพระองค์เป็นพระเจ้าแผ่นดินแห่งราชอาณาจักรธนบุรีก็เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๔ (ค.ศ. ๑๗๘๑) เกือบจะสิ้นรัชกาลอยู่แล้ว

เมื่อเปลี่ยนจากราชวงศ์สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีมาสู่ราชวงศ์จักรีนั้น สิ่งที่เราเห็นได้ชัดก็คือความพยายามของพระเจ้าแผ่นดินสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ที่จะฟื้นฟูเศรษฐกิจด้วยการสร้างระบบการค้าของรัฐ และการผูกขาดของหลวง รวมทั้งการสถาปนาความสัมพันธ์อันดีกับจีนดังที่ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้วางรากฐานไว้เป็นอย่างดี ทั้งนี้เพื่อกระตุ้นให้เกิดการส่งสินค้าออก ซึ่งในช่วงสมัยต้นรัตนโกสินทร์นั้น เราอาจจะพูดได้ว่าเป้าหมายสำคัญของนโยบายเศรษฐกิจ-การค้าต่างประเทศ คือ เล็งไปที่เมืองจีนเป็นหลัก ส่วนการติดต่อและการค้ากับประเทศรอบบ้านตลอดจนการค้ากับฝรั่งเศสวันตกต้องถือได้ว่าเป็นประเด็นรอง

● “ส่วย” กับสินค้าขาออก

ในประเด็นสุดท้าย ขอให้เราลองหันมาดูว่าสินค้าออกของไทย หรือ “ผลิตผลธรรมชาติ ที่ยังมิได้รับการปรุงแต่ง” นั้น มีต้นกำเนิดจากไหน และที่สำคัญคือ ใครเป็นผู้ผลิตกระบวนการ

กลายเป็นสินค้าเป็นมาอย่างไร ถ้าจะพูดสั้นๆ ว่า สินค้าเหล่านี้ ผาง
พริกไทย น้ำตาล ฯลฯ ก็มาจากระบบของ “ไพร่ส่วย” นั่นเอง
ไพร่ส่วยเป็นฐานันดรหนึ่งของผู้ที่อยู่ภายใต้การปกครองในระบบศักดินา
“ส่วย” นั่นก็เป็นรูปแบบหนึ่งของการเก็บภาษีอากร ระบบศักดินา
ของสังคมไทย แบ่งออกเป็นผู้ปกครอง คือ เจ้าและขุนนาง
กับผู้อยู่ใต้ปกครอง คือ ไพร่และทาส

ไพร่ หมายถึงประชาชนส่วนใหญ่ของสังคม ผู้คนเหล่านี้จะ
ถูก “เก็บภาษีอากร” เป็นแรงงาน ตัวเงิน และผลิตผล การเกณฑ์
แรงงานหรือที่เรียกว่า “เข้าเวร” หรือใช้ภาษาราชการคือ
“รับราชการ” นั้น เป็นมาตรการที่ทำให้เจ้าและขุนนางสามารถ
เรียกใช้แรงงานของไพร่ได้โดยไม่ต้องมีการจ้างตอบแทน ไม่ว่า
จะให้ชุดคลอง ทำไร่ไถนา สร้างวัด สร้างวัง หรือกิจการใดๆ ก็ตาม
และหากเกิดสงครามก็จะถูกเกณฑ์ไปเป็น “ไพร่พล” ในกองทัพ

ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์นี้ ไพร่จะถูกเกณฑ์แรงงานเป็น
ระยะเวลาแตกต่างกันไป เช่น ในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี เกณฑ์
แรงงาน ๖ เดือนต่อปี หรือ ที่เรียกว่า “เข้าเดือนออกเดือน”
ตามแบบสมัยอยุธยา ซึ่งในวิธีการปฏิบัติแล้วอาจไม่เคร่งครัด
เป็นเดือนเว้นเดือนอย่างที่กฎหมายกำหนดไว้ แต่เป็นมาตรการ
ที่ทำให้เจ้านายสามารถเก็บเป็นตัวเงินได้ กล่าวคือไพร่ที่ไม่ประสงค์
จะมา “เข้าเวร” ก็ต้องหาเงินมาเสียแทน

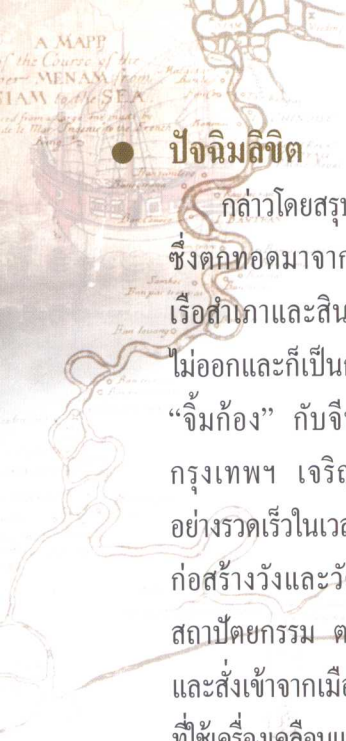
ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ ๑ การเกณฑ์แรงงานลดลงเหลือ ๔
เดือนต่อ ๑ ปี หรือ “เข้าเดือน ออกสองเดือน” การเกณฑ์
แรงงานนี้จะเปลี่ยนไปอีกในสมัยรัชกาลที่ ๒ กล่าวคือเหลือ ๓
เดือนต่อ ๑ ปี หรือ “เข้าเดือน ออกสามเดือน” สะท้อน
ให้เห็นถึงการต้องการแรงงานจากเจ้านายลดลงอันอาจเป็นผล

จากการหมดศึกสงคราม การเฟื่องฟูของการค้าการพาณิชย์

โดยทั่วไปแล้วการเกณฑ์แรงงานไพร่ดังกล่าว มักจะทำในเขตเมืองหรือใกล้เมือง ซึ่งอาจมีงานโยธายู่เสมอๆ แต่ไพร่ที่อยู่ในชนบทห่างไกลออกไป จำถูกเจ้านายกำหนดให้เสียภาษีในรูปของ “ส่วย” ซึ่งก็คือผลิตผลที่ทำได้หรือทำได้ในเขตนั่นๆ หรือที่เรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า tax in kind นั่นเอง (และนี่ก็เป็นที่มาของการที่เราจะเรียกผู้คนชาติพันธุ์ “กวย” ใน “อีสานใต้” ที่มีความชำนาญในการจับ ฝัก และเลี้ยงช้าง “ส่วย” ทั้งที่ความชำนาญในการจับ ฝัก และเลี้ยงช้างว่า “ส่วย” ทั้งที่ เราจะเรียกตนเองว่า “กวย” ก็ตาม)

ส่วย หรือ ผลิตผลบางอย่างที่เจ้านายเรียกเก็บมาได้ ก็กลายเป็นสินค้าออกไป การเก็บภาษีอากรเป็น “ส่วย” นี้ น่าจะมีมาตั้งแต่โบราณกาล ก่อนหน้าสมัยอยุธยาด้วยซ้ำไป และในสมัยรัตนโกสินทร์การเก็บ “ส่วย” นี้ทำโดยมีวัตถุประสงค์ในการส่งออกอย่างแน่ชัดหลายหน่วย เช่น กลาโหม มหาดไทย คลัง ต่างก็เข้าไปมีบทบาทในการเก็บส่วย ดังในกรณีของกรมมหาดไทย ที่มีพื้นที่ดูแลควบคุมทางตอนเหนือของพระนครจะเป็นผู้ที่ทำการเก็บส่วยมากที่สุด โดยเฉพาะส่วยที่เป็นของป่า

จะเห็นได้ว่าในสมัยนี้ การเก็บส่วยโดยกลาโหมและมหาดไทยนั้น จะได้ส่วยที่เป็นฝาง พริกไทย เร่ว ครั่ง ฝ้ายตลอดจนโลหะธาตุ เช่น เงิน ทอง ดีบุก แล้วส่งต่อไปยังพระคลังสินค้า เพื่อนำออกเป็นสินค้าต่อไป ในสมัยรัชกาลที่ ๑ และ ๒ นั้นจะมีการเก็บส่วยมากมายจะเริ่มลดลงก็ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ที่ทางราชการเจ้านายหันไปเก็บเป็นเงินตราแทน

● ปัจฉิมลิขิต

กล่าวโดยสรุป ระบบการค้าต่างประเทศสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ซึ่งตกทอดมาจากสมัยอยุธยา เป็นกิจกรรมที่แยกออกจากค้าเรือสำเภาและสินค้าที่มาจากระบบการเกณฑ์และเก็บ “ส่วย” ไม่ออกและก็เป็นการค้าที่แยกไม่ออกจากระบบบรรณาการ หรือ “จิ้มก้อง” กับจีนไม่ออกเช่นกัน ระบบดังกล่าวมีส่วนทำให้ กรุงเทพฯ เจริญเติบโตเป็นศูนย์กลางแห่งใหม่แทนอยุธยาอย่างรวดเร็วในเวลาเพียง ๓ ทศวรรษ ดังสะท้อนให้เห็นได้จากการก่อสร้างวังและวัดในสมัยรัชกาลที่ ๒ และ ๓ รูปแบบของสถาปัตยกรรม ตลอดจนเครื่องประดับประดาที่ได้รับอิทธิพลจีนและสั่งเข้าจากเมืองจีน คูรณ์วัดโพธิ์ วัดอรุณฯ และวัดพระแก้วที่ใช้เครื่องเคลือบและตุ๊กตาจีนเป็นตัวอย่าง ก็จะได้เห็นได้ว่านี่เป็นจุดสุดยอดของสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนสมัยใหม่ ที่หลังจากนั้นไปอิทธิพลตะวันตกก็เข้ามาแทนที่ “ตะวันตก” (จีนและอินเดีย) แน่นนอน

เมื่อฝรั่งเศสตะวันตกปรากฏตัวขึ้นพร้อมด้วยวิทยาการและเทคโนโลยีสมัยใหม่ โดยเฉพาะในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ หรือประมาณสมัยรัชกาลที่ ๓ สถานการณ์ก็เริ่มเปลี่ยนไป การค้าต่างประเทศในรูปของการผูกขาดโดยหลวงหรือ “พระคลังสินค้า” ก็ถูกเปลี่ยนแปลงด้วยความคิดของ “การค้าเสรี” free trade ที่ใช้กลไกของการตลาดเป็นเครื่องกำหนด และก็นำไปสู่การสิ้นสุดของยุค “ก่อนสมัยใหม่” ที่ทำให้สยามในสมัยรัชกาลที่ ๔ ได้มีการปรับเปลี่ยนและ/หรือพร้อมใจที่จะลงนามในสนธิสัญญาเบาว์ริง (Bowring Treaty ในภาษาเก่าสนธิสัญญานี้รู้จักกันในภาษาไทยว่า “โบว์ริง”) ในปี พ.ศ. ๒๓๙๘ หรือ “สิทธิ สภาพนอกอาณาเขต” อันเป็นการสูญเสีย “อธิปไตย” ในระดับ หนึ่งนั่นเอง

สยามพาณิชย์

น่าจะเชื่อว่าหากเราสามารถทำการศึกษาเชิงเปรียบเทียบ ในเรื่องดังกล่าวนี้ คือ ระหว่างอยุธยากับอาณาจักรอื่นๆ ที่มีลักษณะเด่นชัดในเรื่องการค้าพาณิชย์ อย่างเช่น ศรีวิชัยที่มีมาก่อนแล้ว ในเกาะสุมาตราหรือที่เกิดขึ้นภายหลังอย่างมะละกาทางด้านฝั่งตะวันตกของมาเลเซียที่มีตำแหน่งของ “เจ้าท่า” ที่เรียกว่า shabandar ก็อาจทำให้เราทราบและเข้าใจได้ดีขึ้นเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ของอยุธยาอันมีบทบาทในเชิงพาณิชย์เป็นเรื่องของประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจมากกว่าประวัติศาสตร์การเมือง อันซ้าซาก เช่น เรื่อง ของการแย่งชิงราชสมบัติ การเปลี่ยนวงศ์ เปลี่ยนกษัตริย์ หรือ การสงครามแย่งความเป็นใหญ่ในบรรดาอาณาจักรทั้งหลายในแถบนี้ ทำนอง “พม่ารบไทย” “ไทยรบพม่า” และ/หรือ “ไทยรบเขมร ลาว” ฯลฯ ซึ่งมักจะเป็นเพียงด้านเดียวของประวัติศาสตร์สมัยอยุธยา

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ